

Kako je bilo.

Kako je bilo? — Prelepo!
Zares! — Kaj muzaš se tako,
porednež, gledaš me po strani? —
Sijajni ta sprejem v Ljubljani!
Prej v Gradcu že na kolodvoru
pozdrav rojakov v polnem zboru.
Kako so stali tu dijaki
slovenski, pravi korenjaki!
Pa živio! je zagrmelo
na Nemškem, da je vse strmelo!
Potem v Ljubljani — imenitno!
In, kar je meni poglavitno:
presrčno vse in ljubeznivo,
navdušenje zares ginljivo!
Pa te gospe in gospodične
sijajnooke, zornolične!
Zaljublil v nje bi bil se prav,
da nisem starec sivoglav!
Tu se pa že lahko nasmeješ,
le da me napak ne umeješ.
Možje? — Prijazni, ljubeznivi,
neznani, znani; Bog jih živi!
Pa ti otroci, te oči,
ki jih veselje jim žari!

To je naravnost iz srca,
to se napraviti ne da;
in, čudno, vsi so me poznali
in s prstkom za menoj kazali. —
Pa govori povzdigujoči,
preveč, da res težko se loči,
kaj je zaslužen, kaj ni
te preobilosti časti. —
Podoknice, ovacije,
vsestranske deputacije,
pa gostoljubje preobilo!
Najbolj pa me je veselilo,
kako je izpremenjena
in lepo poslovenjena
Ljubljana vsa, res bela zdaj,
Bog ji še dalje srečo daj!
Let mnogo, mnogo ji ohrani
moža še, ki ji zdaj župani!
Vesel lahko bi Dunaj bil
sam, ko bi takega dobil
moža za svojega župana,
toda ne da mu ga Ljubljana.
In mestni svet, to so možje,
ki jim vsa čast in hvala gre. —
Nato v Postojni spet sprejetje
slovesno, v jami godba, petje,
prekrasni jami, svetu znani,
nikdar dovolj občudovani!
A še ni vsega konec bilo,
da sklenem svoje poročilo:
Na Bledu, kjer sem se ustavil,
da bi ta ljubi kraj pozdravil,
zvečer pod okni serenada
in — kaj posebnega — baklada!
Pa deklica je govorila,
da se je solza mi utrnila!
Prelepi dnevi! Kakor sanje
se zdaj mi zde, ko mislim nanje!

Izza kongresa.

Zgodovinski roman. Spisal dr. Ivan Tavčar.

(Dalje.)

stopil je strežaj ter opozoril kardinala, da je voz pred hišo. Ko je bil že pri vratih, je izpregovoril eminenca: „Morda še pride pater Angelo! Naročil sem ga, a svetega moža je gotovo zadržala molitev! Nič ne de, saj mi je itak vse pojasnil. Morda še pride! Povejte mu, signora Margerita, da sem šel na dvor! In dostavite mu, da sem odrinil z najboljšimi upi!“

Ko je bil odšel, se je odvalil signori Margeriti kamen od duše. „Kake sitnosti ima človek s tem starimi gospodi! Kaj ima od tega, da jim streže kolikor le možno? Beatissima virgine! Kaj ima človek od tega? Tista kopica škudov, katere mi kardinal vsak mesec nerad plača, je več nego odtehtana po grenkih besedah, s katerimi me pita njega eminenca! Kaj ima človek od tega? Posla čez pretege, dela in muk kakor jetnik na galeri! Ljubi Bog, kako tepeš nesrečno, a zvesto zakonsko ženo!“

Tako je tarnala dona Margerita. Nato je z resignacijo vzela v roke že prej omenjeni talar, na katerem je bil kardinal pogrešil dveh gumbov. K oknu si je primaknila blazinasti stol, ki je na njem poprej eminenca sedel, ter se široko usedla nanj. Črez kolena si je razgrnila rdeči talar, iz žepa pa izvlekla šivalno orodje ter se takoj vglobila v delo, da bi z rdečo nitjo prišila rdeči gumb na rdeči kardinalov talar.

„Per dio!“ je zastokala „rdečega je preveč v tej hiši in gabi se mi že kakor puranu na dvorišču!“

V tem je nekdo lahko potrkal na vrata. Še prej, nego se je oglasila dona Margerita, so se duri odprle in vstopil je koščeni, dolgi in sveti naš znanec iz tretjega poglavja te pripovedi. Vstopil je Angelus Inglesie. Opazivši, da ni kardinala v stanici, je takoj zdrknil s pogledom proti stropu ter izročil kratko molitev, s katero je klical božjega blagoslova na kardinala in njegovo hišo. —

Ko se je pobožni mož izrožljaj, je povetil oči. Videl je žensko, zategadelj jih je povetil še globokeje!

„Eminenca me je klical!“ je izpregovoril naposled. „Zunaj ni bilo nikogar,“ je dostavil ponižno, „zatorej sem vstopil!“ Ko ni dobil odgovora: „Bojim se, da sem prišel prepozno! Opravljal sem molitve z očeti frančiškani. Da bi se le eminenci ne bil zameril!“

Svetnik ni opazil, kaj se je godilo med tem časom s signoro Margerito. Takoj, ko je bil vstopil, je vprla v njega svoje oči. V trenutku ji je zdrknil talar s kolen in izmed prstov sta ji ušli igla in nit. Dona sama pa se je dvignila s kardinalovega sedeža in po obledelem obrazu se ji je razširilo začudenje, kakršno preobda človeka pri veliki grozi ali pa ob veliki sreči. Kardinalova nečakinja ni vedela, naj se li vda grozi ali sreči, skoraj sta jo prevladala oba občutka. Okamenela je takorekoč in glasu ni mogla dati od sebe!

Ko abé Inglesie le ni dobil odgovora, se je poklical z drugega sveta, v katerega je bil po svetniški svoji navadi zamaknjen, in pričel se je nekoliko bolj baviti s svojo okolico. In takrat se je njegovo oko ujelo s strmečimi pogledi okamenele ženske. Tedaj pa se je tudi vse razvozlalo, kar je tičalo signori Margeriti v grlu. Vzkliknila je, da se je soba zatresla:

„Giacomo!“

Oni pa se je zopet zamaknil v drugi svet in odločno je izpregovoril:

„Jaz vas ne poznam, posvetna ženska!“

Prišel je ogenj v streho! „Ti me ne poznaš, Giacomo Princi? Ta je poštena, svoje zakonske žene ne pozna ta človek!“

Že ji je šlo na jok: „Da sva bila poročena pred oltarjem svetega Andreja, boš tudi tajil? V Frascatiju? Pred oltarjem svetega Andreja? Grdoba!“

„Signora,“ je odgovoril abé s sladkim glasom, „signora, vi ste v zmoti! Saj morate vendar opaziti, da stoji pred vami mašnik katoliške cerkve. In kje naj pride tak do zakonske žene, do veljavne zakonske žene?“

Inglesie se je od prvega presenečenja že toliko ojačil, da se je sedaj suhotno smejal.

„Kako naj pridem k veljavni zakonski ženi?“ je ponavljal. „Drugega vam ne morem odgovoriti! Jaz vas ne poznam, in da se še bolj pomirite, tudi starega Frascatija niso nikdar gledale moje oči!“

A ženska se ni dala prepričati. Kakor ploha se je ulilo nebrot vprašan iz njenih ust.

„Ti nisi Giacomo Princi, bivši cerkovnik pri Sv. Andreju v Frascatiju?“

„Ne, gospa!“

„Ti nisi živel v Albanskem pogorju in tudi dona Sebastiana, kurata v Frascatiju, nisi poznal?“

„Bog mi bodi svedok, da ne!“

„In do krvi ga nisi pretepel, da ni mogel dva tedna iz postelje? He?“

„Ne, gospa!“

„In ko so te sbiri iskali, nisi pobegnil v gore, he?“

„Ne, gospa!“

Nehote je oponašala svojega kardinala ter zaklicala: „Bravo! bravissimo!“

Pristopila je k njemu ter mu s spretnostjo duhovniške postrežnice odvila kolar izpred obraza. Nato pa je zmagonosno izpregovorila: „Ne taji! Ti si! Tu na vratu je ono znamenje, ki te izdaja, Giacomo!“

Kolar je držala v roki in zagledala se je v ta znak mašniškega stanu. Takrat ji je treščilo v možgane in grozna misel jo je pretresla.

„Mašnik! Un prete! In katoliški duhovnik ne more imeti zakonske žene! Jezus in Marija! Sedaj je pa razveljavljen zakon med nama!“

Vrgla se je na tla v sobi. Jokala je, kričala in razsajala. Preklinjala je papeža, kardinale in vse škofe, ki so dopustili, da je postal Giacomo mašnik svete cerkve, dasi je bil ž njo poročen po vseh predpisih ravno iste svete cerkve! Uganjala je vse hrupe razdražene krvi. In teh hrupov se je svetnik prestrašil. Pazno se je ogledal okrog sebe:

„Ljudje bodo čuli ta šum! Ženski jok iz kardinalove sobe! Nastanejo lahko najrazličnejše govorice! Pomislite vendar, signora!“

„Naj nastanejo! Bepo je šel s kardinalom, kuharja pa tudi ni doma! Kdo naj čuje? Sicer pa naj izve ves svet o tvoji hudobiji!“

Izpozabil se je ter zaklical: „Margerita!“

„Sedaj me poznaš! Vidiš, sedaj me poznaš, brigante!“

Že se je dvignila s tal: „Goljufal si zvesto zakonsko ženo, ki je noč in dan mislila nate!“

Postavila se je pred njega ter dostavila patetično: „Goljufal si pa tudi sveto katoliško cerkev! Oj, kaka groza!“

V največji jezi pa je viknila: „Povej, s kom si oženjen? Ali z mano? Radi tebe sem toliko trpela! Ali s cerkvijo? Je morda ta kaj zate trpela? Povej in govori!“

Ko ji ni ničesar odgovoril, je zatulila: „In svetnik hoče to biti? Človek, ki povsod pregrehe iz njega puhte! O, o, o! Povej in govori!“

Inglesie je uvidel, da se mu ni dalje ustavljati. Vdal se je torej.

„Margerita!“ je prosil, „pomiri se in tiho govori, da te ne čuje kdo!“

Toliko let si se klatil po svetu! Mene pa si izročil žalosti, gladu in izkušnjavam! Vsaka bi bila poginila! In zdaj naj molčim!“

„In vendar te prosim, da se pomiriš!“

„Pri vseh svetnikih, kako naj bom mirna, ko prenašam toliko krivic!“

„Krivice se ti izpremene v srečo in bogastvo!“

„Torej pripoznaváš, da si moj mož!“

„Pripoznavam!“

„Moj zvesti zakonski mož!“

„Prisegam!“

Objela ga je ter zaklicala: „Angelček! Zlata duša! Moja nebesa!“

Pa je takoj zopet odskočila od njega: „Satan! Strupena kača! Saj si vendar mašnik! Un prete! Kaj počenjaš s svojo ženo? Kam me deneš! Da bi nikdar ne bila videla tega sveta, jaz nesrečnica!“

Zopet je pretakala solze in svoje pesti mu je molila pred suhi obraz. Patra Angelusa pa radi tega ni minila hladnokrvnost.

„Imaš kako postransko sobico?“ je vprašal. „Tu ni mogoče govoriti pametne besede s tabo. Sicer mi vse prevrneš, kar sem s trudom zgradil! S trudom in z veliko premišljenostjo! Danes je vse lepo napeljšano in tudi kardinal Spina je vprežen v moj voziček. Ti pa kričiš in razsajaš kot dete, katero nima ne pameti, ne glave. Kaj dosežeš? Da se mi splaši živinica, ki prihaja k meni s tovari samega zlata!“

„S tovari samega zlata?“ je ponavljala.

„Samega in suhega zlata!“

„In to zlato bo tvoje?“

„Moje in tvoje.“

„Si torej še vedno oženjen z mano?“

„Še vedno!“

„In tvoje mašništvo?“

„Je plot, za katerim se skrivam!“

„Hvala ti, sveta Marija v Loretu! Sedaj pojdiva!“

Zopet mu je ležala okrog vratu: „Angelček! Moja nebesa! Moje življenje!“

Vlekla ga je v svojo sobico. Tu pa je ostal na blazinastem stolu kardinalov talar in gumba še nista bila prišita na njem. Dolgo časa se je razgovarjal abé Inglesie s svojo ženico. Tiho sta šepetala, in da je kdo prisluškoval pri vratih, ne bi bil umel niti besedice. Oba sta bila prepričana, da je za nju največja previdnost največja korist!

Ko je potem Angelus Inglesie zapuščal kardinalovo stanovanje, je bil zopet — svetnik. Na resastem obrazu mu je kraljevala tista nebeška sreča, ki jo daje mirna vest in popolna sprava z Bogom. Vlekel se je po trgu, kakor da je že napol zveličan! In ženice, katere so zelenjavo ondi prodajale, so se nanj ozirale ter govorile: „Glejte, tam stopa frančiškanski svetnik!“

Komarjeva Magdalena iz Kravje doline, ki je slučajno mimo prišla, je pred njim pokleknila ter mu poljubila belo roko. S čudovito ponižnostjo si je dovolil to počestčenje. Da je bila Komarjeva še bolj srečna, je zamrmral nad njo nekaj latinskih besed. Prihitela je k prodajalkam ter zaklicala: „Žene, verujte mi! Kakor duh svetega groba gre od njega! Pravi svetnik je in drugega nič!“

V tistem času je sprejel cesar Franc kardinala iz Bolonje v svojem zasebnem kabinetu. Pazljivo je poslušal prelata dolgi eks-poze o žalostnem položaju katoliške cerkve v Luizijani in o neprecenljivih zaslugah, katere si je abé Inglesie pridobil za to cerkev. V glavnem pa se je opozarjalo na denarne stiske, v katerih tičita oba, katoliška cerkev v Luizijani in abé Inglesie.

Ko je bil kardinal končal, je cesar precej časa molčal. Nato je zaspano oko vprl v steno ter zastokal: „Hem, francoski boji so me mnogo stali!“

„To sveto zadevo zagovarja po meni tudi sveti oče sam!“

„Vam je pisal, eminenca?“

„Lastnoročno pismo!“

„Dobro! Torej je res treba nekaj storiti!“ Zopet je nekaj časa premišljal, a končno se je njega veličanstvo vendarle hotelo izmuzniti iz zanke, katero mu je nastavljal kardinal katoliške cerkve.

„Kaj bi rekli, eminenca, če bi govoril z Metternichom, da bi abeju Inglesieju dali znamenit avstrijski red? Pred svetom bi ga to jako povzdignilo.“

Njega eminenci se je tolsti obraz zavlekel v nezadovoljne gube.

„Vaše veličanstvo!“ je odgovoril odločno, „sveti mož ni od tega sveta in njegova duša ne hrepeni po posvetni časti!“

Zaspani pogled cesarjev se je odtrgal od sten, počasi priromal do kardinala ter obvisel na svetlih njegovih licih.

„Torej denar! Ne bom pozabil! Govoril bodem z Metternichom. Zanašajte se na mojo cesarsko obljubo, eminenca!“

Eminenca se je gostobesedno zahvaljeval ter omenil, da je od prvega katoliškega vladarja v Evropi zanesljivo pričakoval bogate podpore zatirani cerkvi v Luizijani! Le mimogrede je končno še dostavil:

„Dovolite, veličanstvo, preponižno vprašanje?“

Zopet je cesarjev zaspani pogled obtičal na steni: „Vprašajte!“

Nekako v zadregi je bil kardinal: „Kakega mnenja blagovoli biti vaše veličanstvo? Bi me li hotelo sprejeti v tej zadevi tudi rusko veličanstvo? Tudi v Rusiji je obilo katolikov! Trditi se torej ne more, da bi rusko veličanstvo ne bilo v nikaki zvezi z zapuščeno cerkvijo v Luizijani. Izprositi sem si hotel vašega veličanstva cesarsko mnenje!“

Zaspani pogled je bil takoj pri kardinalu in nekaj hudomušnega se je utrnilo v njem.

„Dobra nakana, eminenca! Tudi rusko veličanstvo naj kaj da!“

Sam pri sebi pa je zagodrnjal: „Saj ima več nego jaz!“

S tem je bil kardinal odpuščen.

* * *

Povedali smo že, da je grofa Thurna obitelj stanovala v ravno isti hiši, kjer je imel svoje stanovanje kardinal Spina. Ravno tisto jutro, ko je v spodnjem stanovanju mašnik-svetnik Giacomo Princi po čudni božji naključbi po dolgem presledku zopet moral ponoviti zakonsko dotiko s svojo ženo, so sprejemali v drugem nadstropju obiske pri grofu Thurnu. A posebne živahnosti ni bilo, ker je hišnega gospodarja tlačila putika, da je moral tudi po dnevu v postelji ležati. Sprejemala je grofica s kontesama, a tisti, ki so prišli, so gledali, da so se prejkotprej poslovili. Na koncu je ostal samo grof Oton Barbo, ki se je bil v Thurnovi hiši prav kmalu udomačil. In skoraj je vse kazalo, da se uresničijo želje grofa in grofice, radi katerih sta bila odločila za drago preselitev v Ljubljano.

V malem salonu, prav v kotu, sta sedela grof Oton in kontesa Eva Lujiza. Mati grofica se je bila takoj diskretno odstranila, opa-

živši, da sta mlada dva skupaj sedla. Sestra pa je bila že prej odšla k očetu, katerega je tisti dan putika tlačila, da je moral v postelji ležati. Grofa Otona je še sedaj morilo, kar je bil čul pri cesarskem obedu! Ranilo ga je bilo globoko v srce, tem bolj, ker si ni več prikrival, da je le radi Eve Lujize prepogosto zahajal v Thurnovo hišo. Premišljal je, kako bi namignil deklici, da je njeno pretirano češčenje kneza Metternicha že vzbudilo občno pozornost, kako bi ji namignil, da so se tudi hudobni jeziki polastili tega češčenja in da je skoraj zašlo v nevarnost njeno dobro ime. Kako vse to povedati, da bi Eve Lujize ne užalil in ne razburil nedolžne njene duše? Ko je tako premišljal, mu je dvignil globok vzdih mladeniške prsi. Eva Lujiza, kateri grofovo molčanje itak ni ugajalo, je izpregovorila srepo:

„Vi vzdihujete, grof Oton? In v moji družbi? Kak kavalir pa ste, dragi moj dolenski grof?“

„Oprostite, kontesa!“ je odgovoril zamolko. „Na nekaj sem mislil!“

Že je opazila nevarnost. Ni ji namreč bilo prikrito, kaka čutila so se polagoma rodila v srcu dolenskem grofiču. Vsaka ženska ima prirojeno lastnost, da prav kmalu izvoha, če se ji kje postavljajo ljubezni oltarji. Dasi zelo mlada, ni bila Eva Lujiza brez te lastnosti. Nasprotno, bila je pri njej ta lastnost že zelo razvita. Prav dobro je vedela, čemu zahaja grof Oton v hišo; vedela je tudi, da bi ga nikdar, nikdar ljubiti ne mogla. Eva Lujiza je bila samo radi enega moža na svetu, katerega sicer tudi ni smela ljubiti, kateremu pa je bilo vzlic temu posvečeno celo njeno srce! Ker je bila ženska, ji je vendar dobro delo, da je zagazil grof Oton v njeno mrežico: niti koraka ni storila, da bi mladi rakovniški grajščak prišel do spoznanja, da se peha z brezuspešno tlako. Ni ji bilo neznan, da iščejo zaljubljeni mladeniči vsake prilike, da si oledčajo trpeče svoje srce. Da grofu Otonu take prilike ne bode nudila, je bila za trdno sklenila. Ko je govoril, da je na nekaj mislil, jo je takoj prešinilo, da ji hoče morda o ljubezni govoriti. Zasmejala se je glasno ter viknila veselo:

„Čemu zdihujete, grof Oton, ko je sedaj tako krasno v Ljubljani!“

Prej, nego ji je mogel odgovoriti, je posegla na drugo polje ter vprašala:

„Niste bili v laški operi predvčerajšnjim?“

„Bil sem! Sedel sem pod ložo, v kateri ste bili vi, kontesa!“

Tužno jo je pogledal.

„Pod našo ložo ste sedeli!“ je vzkliknila. „Ali gledišče je bilo tudi prenapolnjeno!“

Zaječal je: „Menil sem, da ste me opazili!“

Ko ni pritrdila, je še dostavil: „Med drugim aktom vam je zdrknila rdeča roža izpod rok in je padla v iparter. S trudom sem jo rešil iz gneče. Še danes jo imam, kontesa Eva Lujiza!“

Tu je pretila zopet nevarnost. Pripravljal se je naskok in Eva Lujiza ga je morala takoj zavrnuti.

Hladno je zrla preko njega: „Še danes jo imate? Škoda! Vam, grof Oton, v resnici ni bila namenjena!“

Zveneče se je zasmejala, a on je povetil glavo.

„Tolažil sem se, da vam je roža namenoma padla iz rok!“

„Motili ste se!“

„Rekli ste, kontesa, da meni ni bila namenjena. Mi li dopustite vprašati, komu je bila namenjena?“

„Komu? komu?“ Zagledala se je v podobo na steni. Drugega ni odgovorila. Nekolikokrat je bolj globoko zasopla. Ko pa je oko obrnila proti njemu, je opazil v njem izraz sreče. Dasi mu ni odgovorila, je vedel dobro, komu je bila namenjena rdeča roža.

„Pustiva te otročarije, grof!“ je izpregovorila naposled, „in govoriva raje o čem resnejšem!“

Vzdihnil je: „Kakor ukazujete, kontesa!“

Mladi mož je občutil, kakor da mu hoče usoda podeliti vlogo nesrečne ljubezni. Skoraj se ga je polastil srd, da bi moral vročerkvni grof z Rakovnika igrati tako nedostojno vlogo. Jezno je dodal: „Res so otročarije!“

Pri tem je mislil na njo in kneza Metternicha. Ne vemo, je li deklica umela pomen njegovega odgovora; vsekakor se je delala tako, kakor bi ga ne bila umela.

„Na led ne zahajate?“ je vprašala.

„Ne!“

„Lepo drsališče imajo Ljubljančani! Za novo cerkvijo v Trnovem, ali kako se že kraj imenuje?“

Grof je molčal.

„Le pridite včas, je obilo zabave. Tuintam — in tu se ji je razžarilo lice — prihaja še celo knez Metternich!“

„Stari knez,“ je odgovoril ironično, „vendar ne bode po ledu plesal!“

Ostro ga je zavrnila: „Mož, kakor je knez Metternich, nikdar ne postane star! To bi morali vedeti, grof Oton!“

Kaj ti čem odgovarjati, otroče? si je mislil grof Barbo, a vzlic temu te hočem iztrgati temu staremu grešniku, temu starikastemu knezu Metternichu!

Hitro se je pomirila: „Včeraj popoldne sem bila tudi na ledu. In pomislite, svetlost mi je predstavil grofa Kapodistrijo!“

„Čestitam!“

„Čemu? Po resnici povedano, ta grški grof mi nič kaj ne ugaja!“

„Kako to?“

„Vedno se na jok drži! Pravijo, da ga tudi njega svetlost knez Metternich ne mara!“

Zopet se je ustavil razgovor. Ko sta nekaj časa molčala, se je oglasila Eva Lujiza: „Kaj novejšega gotovo še ne veste?“

„In to je? Pa že tiči Metternich vmes!“

„Knez Metternich! Brez dvojbe! Tako srečne misli bi nikdo drugi ne imel! In zelo srečna misel! Čujte!“

„Čujem.“

„Njega svetlost je sklenil, v ožjo dotiko stopiti z damami ljubljanskega kongresa. Prirejati hoče večere, h katerim bode vabil samo dame. Ni to krasno?“

„Razen njega svetlosti bodo vsi drugi moški izključeni?“

„Čisto izključeni! V tem tiči pikantnost teh večerov!“

„Bojim se, da bodo kmalu poginili ti večeri!“

„Kako to?“

„Ker bodo — predolgočasni!“

„Ne govorite tako nerodno, grof Barbo!“

„Vi, kontesa, se brez dvojbe ne boste dolgočasili! In morda še nekdo drugi ne?“

Vprašala je nestrpno: „Kdo še ne?“

Odgovoril je z lahko ironijo: „Molly Esterhazyjeva!“

Vidno je prebledela, ko je čula to ime. Nato se je razsrdila: „Torej že opaža svet, kako se ta ogrska ženska knezu Metternichu — skoraj bi rekla, če bi se ne sramovala — ponuja!“

Grof Barbo je menil, da je sedaj, ko je malo njegovo prijateljico ljubosumnost kar vidno pretresala, pravi trenotek, vlti nekaj zdravila v skelečo rano. Vprašal je ponižno: „Smem izpregovoriti odkritosrčno, prijateljsko besedo, kontesa?“

„Govorite! Ko bi vi le vedeli, kako sovražim to žensko!“

Ravno tisti hip je vstopil strežaj ter naznanil: „Njega svetlost, knez Metternich!“

Eva Lujiza je vzkipela s svojega sedeža in mavrica se ji je razkročila po še ravnokar bledem obrazku. Približal se ji je avstrijski kancelar ter izpregovoril galantno:

„Mali rožici malo rožo!“

Podal ji je beli cvet, da je drobna kontesa od sreče kar koprnela in drhtela. Grof Oton pa je izgubil svojo igro tisto jutro!

(Dalje prihodnjič.)

Melanholija.

Ko tiho z lesov vstaja mrak,
se bliža tvoj sanjav korak
in krila temna ti šumijo.

In komaj roka ti drhti
in komaj struna ti brni,
ko mračno poješ melodijo . . .

Ko snežnobelo vzpneš roko —
zamrl tam dan je za goro,
ves svet je tme brezmejno morje . . .

In jaz počivam v temnem dnu,
beže valovi brez miru,
nikjer ne vzpenja se obzorje . . .

In vame zreš, ti bleda moč,
in kroginkrog le san, le noč —
in v snu zveni ti melodija . . .

In kot se roka ti blesti,
in kot ti tožen spev ihti,
drhti srce, melanholija! . . .

Vojeslav Molè-Spitignjev.

Jos. Stritar.

Analiza njegovega življenja in delovanja.

Spisal dr. Jos. Tominšek.

(Dalje.)

Prister otrok je bil mali Stritar, dobro se je učil in ves se je navzel diha rodni tal, da si je pozneje, bivajoč skozi desetletja izven neposredne zveze z domovjem, vendar ohranil v spominu dejanje in nehanje našega kmeta in njegovih otrok, zmisel za našo prirodu in naše šege; tu se je naučil, kako govore ptički med seboj in kako modrujejo krave ter kaj si šepetajo metulji . . . Tu je tudi poslušal narodne pesmi, ki o njih v „Zorinu“ tako obžalujoč trdi, da ginejo bolj in bolj iz našega naroda, ginejo prav tako kakor — to pravi na drugem mestu — kakor „pošteni pipci“.

V tej otroški dobi je z velikim spoštovanjem zrl na „Retinskega gospoda“ (t. j. Levstika, rojenega v bližnjih Retjah), ki je bil 5 let starejši nego on in je znal tako neizrečeno ponosno stopati. Razume se, da ponosni Levstik tedaj Stritarja niti pogledal ni; a imel je Stritar v njem vsaj lahko vzor.

Gimnazijska leta.

V 3. normalki je bil Stritar že v Ljubljani in je stanoval na Poljanah št. 16, kakor nam sam pripoveduje v svojih „Spominih“ (iz l. 1880.). Njegovi tedanji sosedi in njenemu sinu Jožefu Šavsju, poznejšemu njegovemu dunajskemu tovarišu, je posvečena pesem „Prizibeli“ (Zvon 1870, 6). Žal, da nam je Stritar v teh „Spominih“ priobčil le majhen košček iz svojega bogatega življenja, namreč le o navedenem Šavsju, o sošolcu Aumannu in nekaj malega o Davorinu Jenku; sicer si moramo vse s trudom sestavljati po sklepih iz raztresenih podatkov. Res pravi Stritar v začetku svojih „Spominov“, da ni prijatelj kronologije in da ve več števil iz življenja Cezarjevega ali Ciceronovega nego iz svojega; a upajmo in prosimo ga, da bi „Spomine“ še kdaj nadaljeval. Morda ne upamo zastonj; saj končuje svoje „Spomine“ s temi besedami: „Tu so moji spo-

mini, komaj začeti, pri kraju. Ko bi vedel, da poreče blagor. bralec: „Škoda“, utegnil bi jih pozneje kdaj nadaljevati“. — Doslej še menda ni nihče javno rekel: „Škoda!“ zato pravimo to mi na ves glas. Stritar je tisti, ki nam bo vedel največ in vse najlepše povedati o najzanimivejši dobi v našem slovstvu; zato se mu priporočamo!

Leta 1848. je bil Stritar v prvem razredu tedanje ljubljanske še šestrazredne gimnazije. Dvanajstletni deček se pač ni kaj brigal za nemire tega leta. Kot zanimivo podrobnost nam javlja pozneje pri polemiki zaradi Koseskega, da ni osebno videl niti tega niti Prešerna. — Jaz sem se zanimal, kako je Stritar študiral na gimnaziji; saj se redno kaže po malih pojavih že pri mladiču, kak mož bo iz njega. Pregledal sem stare kataloge tedanje ljubljanske gimnazije in našel sem sledeče: l. 1848. je vpisan v prvi gramatikalni razred (Grammatikalklasse) in sicer kot „Strittar Joseph“, 12 let star, rojstna dežela: Kranjska, rojstni kraj: „Laschitz,“ oče: Andrej, kmet, redi so vpisani s številkami in Stritar ima same 1 em. (inens), t. j. prvi red z odliko, splošno pa je bil v razredu „Dritter Eminent“; četrti „eminent“ je bil Erjavec, vpisan kot Erjauz, a prvi eminent je bil stotnikov sin Moric Schwarzenberg; sedmi eminent je Tušek; v istem razredu je bil tudi Umek. Učni predmeti so bili: verouk, latinski jezik in slog, zemljepisje in zgodovina, matematika; torej nič nemščine, nič slovenščine; vrhu tega so se dajali splošni redi iz „Sitten“ in „Verwendung“. — V 2. tečaju ima Stritar takisto v vseh predmetih prvi red z odliko in je bil na koncu leta „Zweiter Prä-mifer“, drugi obdarovanec (prvi je bil Schwarzenberg).

Drugo leto (1849.) se že pokažejo posledice boja l. 1848.: duh modernosti prešineva vse! Stritarjevo ime je vpisano v tem katalogu vprav kaligrafsko z latinico; poleg dotodanjih predmetov vidimo zdaj uvrščeno tudi nemščino in slovenščino; ker ni bilo primernih tiskovin, je polovica predela za latinščino odmerjena nemščini, a slovenščina je priklopljena grščini. Kakor preteklo leto je Stritar tudi zdaj „zweiter Eminent“ in konec 2. tečaja „zweiter Preisträger“, v drugem tečaju je tudi njegov rojstni kraj vpisan z gajico: „Lašič“.

Za Stritarja velike važnosti je, da je s tem letom (1849.) vstopil v Alojzijevišče („Collegium Aloysianum“). Zavod je bil šele nedavno (1846.) ustanovljen in se je baš tedaj krepko in svobodno razvijal pod vodstvom blagega in duhovitega Zlatousta Pogačarja, kakor to poudarja tudi tiskano letno poročilo ljubljanske gimnazije

iz l. 1850. Zavoda se je Stritar spominjal vedno s hvaležnostjo, in ko je pisal skoraj 40 let pozneje v Lj. Zvonu pravkar umrlemu Levstiku krasno svoje zadnje slovo, je postavil Alojzijevišču lep spominek (zdaj Zbr. sp. VII. 145): „Bilo je tedaj res veselo življenje in gibanje . . . v (našem) semenišču. Tisti čas je vladal, to moram posebno poudariti, v Alojzijevišču neki duh, kakršen ni navaden po takih zavodih. Tu ni bilo tiste duhomorne tesnoprnosti, tistega samostanskega somraka, ki se tako slabo prilega mladim dušam in njih razvoju. Neko blagodejno solnce je sijalo nad nami ter z gorkoto in svetlobo svojo budilo veselo mlado življenje. Lepo so skrbeli za naš dušni in telesni razvoj in prostost se nam ni omejevala po nepotrebem.“ Tudi niso gledali pisano, ako je kdo, tam vzgojen, potem odšel na Dunaj in ne v bližnji seminar, „samo da je kaj poštenega postal, pa je bilo dobro.“ — A kar je za Stritarja najvažnejše: tedaj so se nahajale v tem zavodu „najbistrejše glavice gimnazije ljubljanske“ in med njimi pravo duševno sredotočje, duša vsemu življenju in gibanju v tem zavodu: Levstik, ki je s svojim resnim nastopom vse potegoval za seboj.

Že tu sem segajo prve korenike poznejše Levstikove in Stritarjeve veličine. Prav nič filistrskega ni bilo med temi mladimi navdušenci. Mično je, kar nam pripoveduje Stritar v omenjenem živopisu o njih početju: Levstik je v zavodu vladal kakor kak samosilnik, prirejal je dramske predstave in je bil dramaturg, režiser in igralec obenem; spravil je na oder poleg vodje, ki mu v svoji velikodušnosti tega ni zameril, tudi slugo, ki je, oblasten kakor vsi sluge, bil zato prav hud. Od l. 1848. dalje je imelo Alojzijevišče tudi svoj list „Daničico“, ki je že po svojem imenu izražala, da je majčkena sestra „Zgodnje Danice“, porojene prav istega leta: „Slovenska Daničica, tednik mladosti Alojzevišča, v poduk in kratek čas“.

Te razmere je treba uvaževati, da razumemo, kako je bilo mogoče, da sta Levstik in Stritar stopila v svet z že utrjenimi umetniškimi in pisateljskimi načeli in s spretnim jezikom, v tistih časih, ko iz slovenskih spisov ali votlo doni bombast ali pa hrešči osušela lesenost, ali pa se je večini godilo tako kakor dr. Vošnjaku še l. 1870.: Vošnjak je, kakor nam v „Spominih“ pripoveduje, še l. 1860. prvi svoj dopis „Novicam“ poslal iz Kranja v nemškem jeziku, ker slovenskega ni imel dovolj v oblasti; a Levstik in Stritar sta se že v mladih letih temeljito izvežbala v slovenščini.

A uk se ni zanemarjal. — Ko je bil Stritar v 3. razredu (l. 1850.), se je dosledno in z velikim uspehom vpeljavala velika reforma avstrij-

skih gimnazij in realk, na kateri temeljimo še sedaj. Veliki šolski katalogi so urejeni v bistvu tako kakor dandanes, a pri redih je posebnost, da se ne oklepajo suhih predpisanih izrazov, ampak da prepuščajo učitelju, da označuje vsakega učenca individualno po svoji in učenčevi individualnosti. Tako se tuintam podajajo cele slike o značaju učencev. — Konec I. tečaja l. 1850. je izstopil Stritarjev tekmeč Schwarzenberg in odslej je Stritar prvi v vseh razredih zdaj osemrazredne gimnazije. Učitelji ga ne morejo prehvaliti, nekateri rabijo že pretirano pohvalne izraze¹⁾, posebno v grščini, na pr. l. 1851. (I. tečaj): „Hervorragend durch ausgezeichnete Gründlichkeit und Sicherheit, glänzende Fertigkeit und außerordentliche Ruhe in der Darlegung“; tudi v nemščini: „ausgezeichnet durch Klarheit der Auffassung, Gewandtheit der schriftlichen Darstellung, Vertrautheit mit der Grammatik, ausdrucksvoller Vortrag“. — Tudi za slovenščino ni Metelko več tako malobeseden: v prvem tečaju je še samo: „ausgezeichnet durch Gründlichkeit“, v drugem že: „ausgezeichnet durch gründliche Auffassung, lebendige Aneignung und klare Darlegung . . .“ Mari se to ne glasi tako, kakor bi bili ti gospodje poznali temeljitost, spretno priobčevanje in živahno uprizarjanje, ki je lastno pisatelju in pesniku Stritarju? — To leto je, kolikor vemo, tudi stopil prvokrat na dan s pesniškim izdelkom, za tedaj le še v ozkem krogu alojzijeviške „Daničice“. Tedanji urednik tega lista, I. Marn, nam pripoveduje sam l. 1886. v 126. števil. „Slovenca“, da je Josip Stritar, „alozjnik 4. gimnazijskega razreda“, v 3. listu dne 2. februarja 1851 Daničici poklonil tole „milico“, ki jo kot najstarejši Stritarjev proizvod tu priobčujemo (v sedanjem pravopisu):

„Mala hčerka, lepa deva
matere Slovenije,
naj ti vila moja speva,
kar navdaja mi srce.

Ko si prvič prikazala
se na tihem nebesu,
Ogenj plameneč prižgala
že si srcu mojemu.

Črni oblaki pokrivali
naše mlačno so srce;
žarki tvoji pa pregnali
so nam temne te megle.

Svoje ne odtegni luči,
dolgo nas razveseljaj,
mater nas ljubiti uči,
dan nam jasni oznanuj“.

¹⁾ Da se vidi, kako so označevali druge, na pr. slabe dijake, navajam izmed mnogoštevilnih dotičnih označb nekaj zgledov: Fleiß: „mechanische Tätigkeit“ ali „arbeitsscheu und nicht willig“; Aufmerksamkeit: „passiv“, „teilnamslos“; Äußere Form: „leserlich“ ali „Anlage zu einer guten Schrift.“ — Latinščina: „unmerklich“; „völlige Unwissenheit“. — Erjavec nima nič posebno dobrih izpričeval, le v slovenščini: ausgezeichnet (poučeval je Metelko).

Naj se reče karkoli, l. 1851. je ta pesem za četrtošolca zelo častna in nam očitno kaže nenavaden talent. Slabša je budnica „Sloga“, ki jo je prinesla „Daničica“ istega leta, dne 30. marca.

Kot petošolec je l. 1852. žel zopet vsestransko, še gostobesednejšo hvalo od svojih učiteljev in tupatam se že izkristalizujejo značajnejše poteze, n. pr. ko se o njegovi pridnosti pravi: „kräftig, sehr gründlich, selbsttätig“, ali v verouku: „ausgezeichnet durch allseitig richtiges, sehr gründliches Wissen bei lebendiger Einsicht, klarer bündiger Darlegung“, posebno v nemščini: „ernste Auffassung, sehr gut geordnete Ideen, zierlicher Stil“ — to se glasi, kakor bi bil učitelj poznal poznejša Stritarjeva dela! Tudi v slovenščini hvali Metelko med drugim „fertige und richtige Darstellung, Gewandtheit und Richtigkeit in der Darlegung“. — To leto se je učil Stritar tudi italijanščine.

V šestem razredu (l. 1853.) je ostal na isti višini. V tem letu je stopil prvič, kolikor je meni znano, pred pravo, širše občinstvo, objavivši, šestnajst let star, v „Zgodnji Danici“ (1853., št. 21, z dne 26. vel. travna) štiri sonete, s katerimi proslavlja Marijo. Snov je zanj značilna: izbral si je bodoči idealist najidealnejši predmet vernosti katoliškega kristjana: devico Marijo. Ti štirje soneti tvorijo ciklus, vsak se naslanja na misel prednjega in v zadnjem, četrtem, se zlijejo vsi v slavospev „Mariji“. Podpisal se je pod vsakega z drugo šifro (1. J. S. 2. —tr— 3. —it— 4. —ar), a na prvi pogled vidimo, da združene izražajo pesnikovo ime: „J. Stritar“. Sonetje so po vrsti nastopni: „Luna“, „Danica“, „Zora“, „Marii“; prvi trije slikajo, kako se zasvetijo zaporedoma luna, danica in zora, a njih blesek presega (4.) Marija. Prva kitica prvega soneta se glasi:

„Noč temnokrila trudno zemljo krije,
molčijo gaja sladke melodije,
počiva v miru gora in planjava —
in zdaj na nebu Luna gor priplava“.

Zadnja kitica 4. soneta pa je ta:

„Pri svitu žarnih zvezd in blede Lune
z boječo roko primem liro vbrano
in posvetim Marii mlade strune.“

Te pesmice so zbudile, ker se dokaj razlikujejo od tedanjih pesmi, po svoji milini in naravni priprostosti, tako pozornost, da je 9. junija istega leta (1853.) objavljena zahvalna pesem „pevcu štirih

sonetov“, Stritarju („Zg. Danica“, 1853, štv. 96.). Tam se pravi pro-roško o njem :

„Da mnogokrat bi svoje strune vbrafa
Ti mlada lira in harmonija prava
le glasov domorodnih nam donela!“ —

L. 1854. je bil Stritar v 7. razredu in se je učil tudi franco-ščine. Objavil je v „Novicah“ tega leta (str. 204.) žalostinko „Josipini Turnogradski na prerani grob“. — Tega leta so dobili Slovenci novo zbirko pravih poezij: Levstikove pesmi — Te čudovito krepke in drzno duhovite pesmi so očarale vso mladino¹⁾.

Prihodnje šolsko leto (1854/55), ko je bil Stritar v 8. razredu, je imel skoraj vsak dijak tega razreda svojega Levstika kar vedno s seboj. A ko je tedanja merodajna slovenska javnost proglasila njegovo poezijo za malodane krivoversko, so bili vsi izvodi v šoli konfiskovani na zvijačen način. Vprašalo se je namreč pri neki pri-liko kakor mimogrede, kateri dijak ima Levstika s seboj, in ko so se oglasili skoraj vsi, so jim bile knjižice pobrane in niso jih dobili več nazaj; tudi zaloga pri knjigarju se vsled zunanjega pritiska ni razpečavala. Dijaki so bili seveda hudi in so svojega Levstika či-slali še bolj; s Stritarjevo pomočjo so tudi stali v neposredni zvezi ž njim. Levstik je bil tedaj v Olomucu v samostanu in je često pisal Stritarju; ta pa je pisma čital javno v šoli ob napeti pozor-nosti vseh tovarišev. A tedaj ni bilo varno biti v taki zvezi z Lev-stikom. Kakor nam Stritar sam pripoveduje v životopisu svojega prijatelja, se je primeril tale zanimivi slučaj: Stritar je bil baš dobil pismo od Levstika in ga je ob grobni tišini s katedra čital v šoli svojemu razredu. Poleg učne šole v fizikalnem kabinetu pa je vlekel profesor fizike, Mitteis, vse na uho in je kar gorko ovadil Stritarja zaradi upora in je še pri kolegih deloval na to, da bi bil Stritar izključen. A profesor latinščine in grščine, duhoviti Petruzzi, se je postavil za Stritarja in je, takisto hodeč od kolega do kolega, izpo-sloval, da se Stritarju ni zgodilo nič (Zbr. sp. VII. 153). — Tedaj Stritar tudi ni bil več v Alojzijevišču, ker se je bil že odločil, da pojde na Dunaj. Hotel je bil že v VI. razredu izstopiti, a vodja za-vođa ga je pregovoril, da je ostal še eno leto. — V 8. razredu tudi Stritar ni prvi, ampak četrti odličnjak in je dobil le drugo darilo; sodbe profesorjev v posameznih predmetih pa so prav tako po-hvalne kakor prej.

(Dalje prihodnjič.)

¹⁾ Po Stritarjevi poznejši sodbi (Zbr. sp. VII. 148) so bile Levstikove najlepše pesmi spevane v Alojzijevišču.

Poljanki.

1.

Ah, ti daljna, neznana, ti tiha, V moje življenje pada jasnina,
 v sanjah mehkih duša te sluti vanje plavajo zvezde visoke,
 in po blaženi tisti minuti vanje segajo tvoje roke,
 vse že toplo srce koprní. vanje sijejo tvoje oči.

2.

Zdaj so polja že nova vsa, težko gledati tvoje oči,
 gozd je ves svež in nov — tvoj sladkorožni obraz,
 Težko je zdaj brez ljubice, večno želeti te, ljubica,
 brez ljubice, brez drugov, doseči ne večni čas.

3.

In danes je solnčen poletni dan
 in vsa natura je hram
 pomladi, ljubezni in srečnih dni —
 a jaz sem v tem hramu sam.

Ah, sam pod kostanji košatimi
 v aleji senčni sedim
 in prejmem pogled iz tvojih oči . . .
 Bog bodi, ljubica, ž njim!

Bog bodi ž njim, o ljubica,
 in mu vso srečo daj!
 Koder sijal bo, naj rože cveto
 na vekov vekomaj!

4.

Aj, ti zalo dekle poljansko, Ali srce preveč je prešerno,
 aj, ve zale poljanske oči! preveč prešerne so te oči —
 Skoro srce ste že prešlepile, Dekle poljansko, ah, morda nikoli
 da na vas misli vse tihe noči. ne bomo ljubili se mi! . . .

Roman Romanov.

Poslednji dnevi Štefana Poljanca.

Literarna povest.

Spisal Ivan Cankar.

(Dalje.)

VII.

Poljanec je slonel ob oknu, obrnjen v izbo. Matilda je sedela za mizo, glavo skrito v rokah.

„Čemu jokaš? Kaj pa si pričakovala? Praviš, da sem pust, dolgočasen, neprijazen,

da te ne ljubim —“

„Da me sovražiš!“

„To je bolj jasno: da te sovražim! Ampak povej: kaj ti nisem bil razodel od začetka in kolikor mogoče razločno, da nisem več poet, temveč da uvažujem praktične razmere? Ali ti nisem povedal?“

Ozrla se je nanj z objokanim, od trpljenja spačnim obrazom.

„Prosim te: ne ubijaj!“

„Kako pa hočeš, da naj govorim? Kako pa hočeš, da naj te ljubim? Da naj govorim in ljubim kakor gospod Valentin? Trubadur na vse večne čase? Ali pomisli, Matilda, jaz nisem trubadur, nisem gospod Valentin, ne maram biti gospod Valentin! — Vse lepši je zdaj najin cilj, Matilda, vsa lepša najina prihodnost —“

Za hip so se zasvetile njegove oči, ali takoj se je vrnil na ustnice hudobni in neodkritosrčni smehljaj.

Matilda je vstala in je stopila k njemu.

„Povej mi, dragi, povej mi, če me ljubiš! Pusti vse drugo in povej mi, če me ljubiš! Povej mi to in govori dalje; poslušala te bom brez solza — samo to mi povej!“

Iztegnil je roko, kakor da bi se je hotel ubraniti.

„Take so torej tvoje želje! Na zofi sediva in si pripovedujeva o ljubezni; berem ti sonete, ki sem jih bil zložil tebi na čast; in ti si Malči in jaz sem gospod Valentin. Ampak to ne sme biti, Matilda, kaj ne razumeš? Boga mi, ničesar ne razumeš!“

Okrenila se je tiho, legla je na zofa in je skrila obraz.

Poljanec je govoril dalje.

„Vprašal bi Petrina, če ljubijo tudi ljudje, ki uvažujejo praktične razmere. In kaj bi mi odgovoril Petrin? Da ne ljubijo in da nikoli niso ljubili. Zato pa imajo neko drugo čednost, ki je vredna več od vsake ljubezni. Izhajajo namreč. Petrin bo prav lepo izhajal s svojo ženo, in vendar vem, da je ne ljubi. Izhajajo zategadelj, ker so spodobni, mirni ljudje, ki uvažujejo. Mož, ki ljubi svojo ženo, je njen večni mučilec in nazadnje njen rabelj. — Jaz sem mislil, Matilda, da bi se na spomlad poročila, in namenil sem ti prav lepo prihodnost. Živela bi prijetno drug poleg drugega, uvaževala bi obadva praktične razmere in godilo bi se nama dobro. Zakaj nočeš, Matilda?“

Vzdignila se je nenadoma, njen obraz je bil zelo bled in globoka luč je bila v njenih očeh. Izpregovorila je z nenavadno mirnim glasom.

„Povej mi, zakaj me mučiš!“

Pogledala mu je naravnost v oči in v tistem trenutku se je prikazal nelep smehljaj na njenih ustnicah.

„Zdaj vem, zakaj me mučiš! Prišel si tisti večer, tisto prvo noč in si me vzel. Privezan si, rad bi se odvezal. Ali vezi ni, ni bilo druge od moje ljubezni. Pojdi!“

Stal je, gledal je nanjo, ki je bila lepša kakor v njegovem srcu.

„Pojdi!“

Stopil je k njej in jo je objel in stisnil k sebi kakor tisto noč.

„Zato, ker te ljubim, Matilda! Zato, ker te ljubim!“

Njen poljub ni bil tako vroč kakor tisti večer . . .

Zunaj se je zmračilo ob polnem dnevu, nebo se je pooblačilo in na okno je potrkal dež. V izbo je stopila teta Mara, slepa starka; poslušala je med durmi njegov glas in njen.

„Kaj si to ti, Štefan Poljanec?“

„Jaz sem, teta Mara!“

„Stopi bliže!“

Njena tenka, zgrbljena roka je zdrknila narahlo in urno po njegovem obrazu. Nato je stopila teta Mara k Matildi in jo je pogladila po laseh.

„Zakaj si žalostna? Nič žalostnega ni, Matilda, ubogi otrok, nič žalostnega! Tudi jaz, tudi jaz — minilo je zdavnaj in lep je spomin —“

Poljanec se je napotil v tisto dolgo, tešno predmestno ulico, kjer je stanoval nekoč gospod Valentin. Zdaj ni več stanoval tam, zakaj v tistem trenutku, ko je stopil Poljanec pred hišo, so nesli

po stopnicah v vežo veliko črno rakev in v rakvi je bilo truplo gospoda Valentina.

Nikoli v svojem življenju se ni Štefan Poljanec tako čudil kakor ob tisti uri. Vsa ulica, od frančiškanske do šentpeterske cerkve, je bila polna ljudi in komaj se je prignetel do hiše. Gospodje v črnih oblekah in z žalostnimi, zamišljenimi obrazi so begali med množico; Bog vedi, kakšno je bilo njih opravilo. V lepi vrsti so stala tam društva z zastavami; pevci so si delili note, gledali so slovesno in so kašljali. Deževalo je zmerom močnejše, nekdo je razprl med gnečo velik rdeč dežnik, množica se je smejala, suvala se in prerivala. „Mir!“ je zaklical debel glas. Pripeljal se je naposled župan, pripeljala se je lepa četa občinskih svetnikov, dostojanstvenikov in imenitnikov in stvar se je pričela.

Zbor je zapel žalostinko, in ko je zapel, je ugledal Štefan Poljanec v sprednji vrsti, prav ob vratih, doktorja Petrina. Črn je bil od nog do glave, oziral se je otožno in svečano, stresel je včasi z glavo ter se pogladil po čelu. Poljanec se je priril do njega.

„Kaj pa ti tukaj, Petrin?“

„Kaj bi jaz tukaj?“

Petrin je vzdignil obrvi.

„Kaj si poznal gospoda Valentina?“

„Če sem ga poznal?“

Vzdignil je obrvi še više.

„Če si ga!“

„Nisem ga poznal. Videl sem ga nekoč na cesti. Ali je imel dolgo brado?“

„Dolgo!“

„In širok klobuk?“

„Zelo širok; postrani ga je nosil.“

„Torej je bil tisti. Kakšen pa je bil drugače? Ali si ga poznal?“

„Blag človek je bil. Ampak povej mi: čemu pa si prišel?“

Začudil se je Petrin in je stresel z glavo.

„Saj bom govoril ob grobu! Zato sem prišel!“

Poljancu so omahnile roke in omahnile so mu misli.

„O čem boš govoril?“

„O živinoreji gotovo ne! O gospodu Valentinu bom govoril!“

„Saj ga nisi poznal!“

„Čemu pa naj bi ga bil poznal? Mučenik je bil.“

„Kdo ga je mučil?“

„Rekel si mi, Štefan Poljanec, da misliš uvaževati praktične razmere. Lagal si!“

Okrenil se je in je stopil v vežo, Štefan Poljanec pa se je vrnil na ulico potrtn in osramočen.

„Saj ni mogoče ubežati,“ je premišljeval, „saj ni mogoče ubežati škodljivi preteklosti in pohujšljivim spominom! Lepo sem vse uravnal, vse temeljito premislil, in zdaj vidim, da ne vem še prav nič, kako se uvažujejo praktične razmere. Trubadur stoji za mano in mi šepče neumne besede! Vprašal sem ga, čemu govori o gospodu Valentinu? Čemu pa naj bi ne govoril? Čemu bi, recimo, jaz ne govoril o Prešernu, o Haecklu, o Ahaclju, Bohoriču, Ciglerju, Danjku, o narodnem gospodarstvu, o živinoreji, o astronomiji, o pospeševanju obrtnega in o rešitvi kmeškega stanu? O vseh teh stvareh ne razumem najbrž nič, ampak zakaj bi ne govoril? Poglavitno je, da človek govori, o čemerkoli! Kdor nikoli in nikjer ne govori, ni ugleden rodoljub. In, Boga mi, zapisal sem si bil to, z velikimi črkami sem si bil zapisal in sem pozabil! Saj je dober moj slog, saj je gladek moj jezik in morda bi se razvil iz mene sčasoma pošten govornik. Ampak to je — komaj izpregovorim, komaj uvažujem praktične razmere, že me napade spomin iz starih, žalostnih dni: ne laži! Moj jezik ni več moj, moje pero ni več moje in resnica sije na dan, Bog vedi kako! — Morda bi se kaj naučil; rad bi slišal ta govor o gospodu Valentinu!“

Gneča ga je bila zanesla daleč; komaj je še videl hišo in svetle cilindre dostojanstvenikov. Vzdignili so rakev, množica se je zgenila, prerivala in vrstila se je hrupoma, daleč zadaj je ostal Štefan Poljanec.

Zvonovi so zvonili in žurnalist, ki je sedel pijan v krčmi, je pisal, da se je pomikal veličasten izprevod, z županom in občinskimi svetniki na čelu, z deputacijami „Slovenske Matice“, „Društva slovenskih književnikov“, „Planinskega društva“ — ampak to smo že vse brali. Stefana Poljanca ni bilo v izprevodu, in da je bil, bi ga pijani žurnalist ne bil omenil. Hitel je po stranskih potih in je dospel na pokopališče dolgo pred pogrebci.

Z venci in zelenjem okrašena je čakala gospoda Valentina odprta raka, kjer so spali večno spanje mnogi imenitniki in zaslužni rodoljubi. Poljanec je stopil pred rako, bral je imena in je povesel glavo.

„Koliko jih je med vami — koliko gospodov Valentinov! Mrtvih pred smrtjo, pozabljenih mučenicov! In s kakšnim velikim,

tihim, morda nezavednim veseljem so vas polagali v to tiho posteljo! Zakopali so preteklost in so zavalili nanjo težek kamen. V prijazni družbi boš počival, blagi gospod Valentin, in ne bo se ti tožilo po živem, tujem svetu . . . Tudi jaz, tudi jaz bi že rad spal; in zdi se mi, da bi bila tudi zame primerna ta tiha postelja, v katero polagajo preteklost“.

Vzdignil se je šum, v gostih gručah so prihajali ljudje, izprevod se je približal pokopališču. Poljanca suvali in prerivali, in ko so se razvrstile deputacije ob raki in ko je odzvenela prva pesem, je komaj še slišal glasove in razložil besede. Spoznal je glas Petrinov in je stopil na prste ter iztegnil vrat.

„Rad bi ga slišal — naučil bi se morda veliko“.

Poslušal je in je razumel in se je čudil.

S trepetajočim glasom, kakor napol zastalim od bolečine, napojenim s solzami, je govoril doktor Petrin. Ginjen in navdušen je pripovedoval o neprecenljivih zaslugah pokojnika, o njegovem, v svoji vnetosti, delavnosti in nesebičnosti nedosežnem rodoljubju, poudarjal je —

„Poudarjati je treba!“ je pomislil Poljanec. „Poudarjati je zelo primerna beseda!“

— poudarjal je še posebno, kako so preganjali pokojnika zbok njegovega čistega, neomajnega značaja in naposled je zaklical s solzami v očeh in v glasu (tudi občinstvo je ihtelo), da ostane ime gospoda Valentina neizbrisno na veke v srcu vsakega zvestega rodoljuba in da bo smatral vsak zvesti rodoljub za svojo poglavitno in edino dolžnost, posnemati velike čednosti gospoda Valentina, „ki ni umrl, temveč ki živi med nami in bo živel vekomaj. Slava mu!“

Štefan Poljanec se je trudoma izvil iz gneče ter je nastopil pot po lepem, samotnem ljubljanskem polju, ki je že tonilo v mrak. Še je čul šumenje za sabo, od pokopališča sem se je razlegala otožna pesem.

„Splošno je treba govoriti, splošno! Govoriti, govoriti, toda nikar ničesar povedati! Zaslužen je bil — na kakšen način? Koga to briga — dovolj je, da je bil zaslužen! Preganjali so ga — kdo ga je preganjal? Kaj to vprašanje — preganjali so ga! Zakaj so ga preganjali? Zaradi njegovega neomajnega značaja! Hm! — Da, tako se govori! Jaz sem za narodove pravice! Za katere? Za narodove pravice, za vse skupaj, za nobeno posebej! Le špecializirati nikar! Kdor špecializira, je slab politik in pride kmalu v nevarnost!“

Ampak če je že treba, tedaj sem za tiste pravice, ki jih je najteže doseči; tam je nevarnost najmanjša. Tako delajo vsi tisti pametni ljudje, ki uvažujejo praktične razmere. Saj je tudi Petrin govoril za univerzo, pa pravi, da je ne dobimo nikoli. Drugače bi morda ne bil govoril zanjo. Jokal je ob grobu gospoda Valentina, ki ga ni poznal; mene pozna in je bil moj prijatelj, pa vem, da ne pojde za mojim pogrebom. Razumem ga komaj; ah, ne dosežem pa ga najbrž nikoli!“

Vzdignil je glavo, ozrl se je z zlovoljnim, mračnim očesom in takrat je dihnila v njegovo srce lepota večera in prostranega polja.

„Lepše je bilo takrat, lepše je bilo!“ je vzkliknil naglas. „Takrat, ko je bila še v meni lepota tega polja in tega večera, ki jo vidim zdaj komaj s poloslepelimi očmi. — In vendar je vse laž, vse pretvarjanje in hinavstvo! Kdaj sem občudoval Petrina in petrinstvo? Komaj z besedo, nikoli z mislijo, kaj šele s srcem! Na laž bi rad sezidal svoje življenje. Da bi mogel! Dobro je, če je človek Petrin, ki uvažuje praktične razmere. Ampak Petrin je Petrin in ne more biti nič drugega. On je resničen, ves kakor je, in brez hinavščine. Poljanec pa ne more biti Petrin. — Kako sem ljubil to polje, ta tihi večer! Kaj ne ljubim več? Zakaj se nisem vrnil v mesto po veliki cesti, med tolpo? — Kako sem ljubil Matildo! Kaj je ne ljubim več? Zakaj sem jo objel in sem pokleknil pred njo, ko sem jo bil trenotek prej ranil z lažjo, z brezmiselno in neumno hinavščino? — Otroško početje! Oblekel sem se drugače in sem mislil, da se bo izpremenil tudi moj obraz!“

Postal je in se je ozrl proti pokopališču.

„V kolobarju! Zmerom isto! Danes so pokopali gospoda Valentina in kmalu bodo mene in potem Petra Novljana. In Peter Novljan bo imel sinov in vnukov, kakor je imel dedov in pradedov gospod Valentin! Iz dobe v dobo gre plamen in saje padajo in obleže ob poti in vse so enake.“

Povesil je glavo in je stopal dalje. Zvezda se je zasvetila na vzhodu.

„Spoznanje je začetek smrti. Spoznal sem“.

In pospešil je korake, kakor človek, ki je zagledal cilj.

Da bi se bil Štefan Poljanec v tistem trenotku pogledal v ogledalo, ne bil bi videl tako znanega obraza, kakor je bil tisti, ki se je bližal koprneč obrazu Matilde.

„Ljubim te iz vse duše, Matilda!“

Matilda se je smehljala in ustnice so ji trepetale; in groza je bila v njenih očeh in sreča je bila v njenih očeh.

V izbo je stopila teta Mara, stopila je k njemu in njena tenka, zgrbljena roka je zdrknila urno in narahlo po njegovem obrazu.

„Ali si to ti, Štefan Poljanec?“

Obadva sta molčala.

„To si ti, Štefan Poljanec!“

Obadva sta molčala, toda Matilda je prebledela in Peter Novljan je vztrepetal v nezavedni in nerazumljivi grozi.

(Konec prihodnjic.)

Noč je gorela.

Noč je gorela, drhteli so zublji,
 žar je poljubljal mrakove,
 s svojo ljubeznijo grem med arkade,
 grem med spominov grobove.

Ena le zvezda naj meni zasije,
 svete mi naj zazvene harmonije . . .
 Angel se joka nad tiho gomilo,
 kaj te, ubogo srce, je umorilo?

C. Golar.

Bele grudi.

Odprl je Daždbog presvete oči
 in zlat smehljaj je vsa polja poplaval
 in grud tvojo spečo strmeč je pozdravil,
 v poljubo je zatrepetal na nji.

Ej, pa da sem jaz ta presrečni soj,
 na veke bi zvezde neba obledele,
 na veke poljubljal obrazek bi tvoj
 in grudi, nežne kot lilije bele!

Vladimir.

Perspektive.

Estetičen načrt. Napisal dr. Ivan Prijatelj.

skupaj žive“.

udovito, kako globoke stvari se nahajajo včasih pri Dostojevskem mimogrede. V „Bratih Karamazovih“ čitam naslednje mesto: „Lepota — to je strašna in grozna stvar. Strašna zato, ker je neopredeljiva. A opredeljevati ni moči tam, kjer je Bog dal same uganke. Tu se bregovi strinjajo, tu vsa protislovja

*

Kaj je lepo? Kaj je umetnost? Stoletja se že trudijo opredeliti eno in drugo. — Ali ne prihaja vsa težkoča odtod, ker je predmet lepega in umetnosti baš neopredeljenost? Vse delo človeške zavesti ni nič drugega nego opredeljevanje neopredeljenega, uglaševanje razglašene. Človeku je lastna potreba opredeljevati, ali kakor pravi Maurice Barrès¹⁾, slast, obstoječa v zmožnosti, „razumeti, se razvijati, vibrirati, ustvarjajoč soglasje med seboj in svetom, se napolnjevati s slikami globočin in neskončnosti“. Zakaj vse nepreiskano človeka obenem straši in vabi, da je pokoren in drzen, ker sta bila v človeku kakor v vseh organizmih vedno oba osnovna elementa življenja: smelost in plahost, pogum in pokornost, upornost in resignacija, delo in molitev — princip individualizacije in princip asocijacije. Zato je bilo na poljih najbolj intenzivnega delovanja človeške duše: v religiji in umetnosti vedno toliko demonizma.

*

Človek opredeljuje: združujoč vso vidnost v svojih možganih, jo razumeva, objema s svojo mislijo. In produkt tega opredeljevanja se imenuje resnica. Toda misel, rojena v možganih po vtiskih empirične mnogoličnosti, je navezana na svoje materino naročje — pojavno mnogoličnost. Ne sme se oddaliti od tega trdnega, izoliranega otoka, plavajočega v morju vesoljstva. In zato ji ni bilo in ji ne bo dano videti, kje se je plavajoči otok odtrgal od celine in kje se bo strnil z njo v eno. Misel je kot zrak, obdajajoč do izvestne višine zemljo. Prišel bo čas, ko se bodo ljudje na zračnih

¹⁾ Maurice Barrès: Sous l'oeil des Barbares.

krilih svobodno dvigali nad zemljo, a iz njenega objema se vkljub temu ne bodo iztrgali, od vesoljstva bodo vedno enako daleč.

*

Nad atmosfero misli se razprostira eterno kraljestvo čuvstva, sloneče sicer na realnih, omejenih tleh našega otoka, a razširjajoče se v daljave in širjave neovirano od zemeljske težnosti. Čuvstvo ne nosi v sebi mej in jih tudi ne vpoštevata. Združujoč v sebi vse delnosti, ne razdeljuje ničesar. Sezajoč do Enote, najvišje točke vesoljstva, ima lastnost, vse izenačevati. Tu se več ne meri po konturah plavajočega otočiča, ki se več ne vidi: „Tu se bregovi strinjajo . . .“ In tu je doma lepo, tu je doma umetnost. Na tej poti človeškega duha torej, na poti proti enemu Vrhu, tam, kjer misel odstopa mesto čuvstvu, tam, kjer na mesto resnice stopa nadresnica: „pulchritudo, quae est supra verum . . .“

*

Enote ne more doseči razum, ki je navezan na mnogoličnost. Enota je postulat čuvstva, v katerem ni zakona različnosti, v katerem „vsa protislovja skupaj žive“, katero je samo enota.

*

Pa porečeš: čuvstvo ima svoje mesto tam, kjer še ni razuma, a imaginacija se umika, čim se pojavlja misel. — Jaz pa ti pravim, da bi najstriktnější misel ne mogla izhajati brez elementov čuvstva. Ti, ki misliš, da je eksaktna znanost brez njih, poglej v matematiko, in mistično znamenje ∞ se bo ozrlo vate s svojimi skrivnostnimi očmi. In v geometriji boš čul pogovor o zagonetni točki, ki se v njej dve vzporednici sečeta. Ako ga drugje ne čutiš, čuti ga tukaj. To je Absolut. Skrivnost je to, ki jo nosi na dnu svojih raziskavanj s seboj vsa znanost, naj bo še tako eksaktna v svojih razlagah. Po pravici pravi torej Villiers de l' Isle-Adam: „La science consiste à transporter le mystère dans l' explication“.

*

Absolut, Enota je končna tajnost, v sebi najbolj opredeljeni višek vseh naših, to se pravi relativnih neopredeljenosti, in zato cilj vsega delovanja človeške zavesti. Ta končni misterij pa je liki veliko svetilo, katerega žarki so razliti v vsej mnogoličnosti, v vseh podkategorijah, podrejenih najvišji in eni. Zato se mu približuješ vselej kakor po lestvicah, zvezanih na vrhovih v eno, kadarkoli slediš centralnim trakom ali idejam dveh ali več predmetov — in naj bi ti bili tudi iz poslednjih kategorij — proti njih stekališču ali sintezi.

*

Prvo iskanje resnice je bilo umetnost in poslednje bo tudi umetnost.

Ali misliš s Spencerjem, da so se igrali, ko so celi narodi pesnili? Svetlobe željni ko cvetlice na polju so se vzpenjali ob prvih dveh žarkih proti njiju križišču, kjer je jarkeje sevala svetloba misterija. Taka križišča in prve sinteze so bili njih miti in bajke. Prvi odgovori na to, kar je bila tajnost. Prve formule so bile to. Te formule so se šele pozneje izpremenile v $A = B$, v $2 \times 2 = 4$, in glej — lepota je izginila iz njih. Zakaj? Zato, ker je postala resnica.

*

Pa porečeš, da je lepo laž in da ni resnice tam, kjer je lepota. Jaz pa ti pravim, da je v bajki o Erosu in Psihi več resnice nego v tem, da je Cezar prekoračil Alpe. Zakaj poslednje se je dogodilo v zgodovini samo enkrat, to pa, kar pripoveduje bajka, se je godilo, se godi in se bo godilo. Lepota je resnica v ideji, ne pa v kvaliteti. Kvalitete so zemeljske, ideje nadzemeljske. In tako je lepota nadzemeljska resnica ali nadresnica. Rečem ti torej, da je tam, kjer je lepota, tudi resnica, a tam, kjer je že resnica, ni lepote več. In to vsled tega, ker je resnica ne obseže.

*

Iz velike tvoriteljice — imaginacije se je izločila znamenita mojstrica — misel. Na polju širokih simbolov so se osamostojile tesne definicije, v področju centralnih žarkov je nastal samostojen spektrum, katerega prizma se zove pozitivnost. Poslednjih, realiziranih, zemeljskih odsevov se je polastila misel, in zakoni in razmerja, ki jih je odkrila med njimi, so naše resnice. Ko pa bo nastala iz zemeljskih resnic ena resnica, ko bo najden glavni žarek našega planeta in nas, takrat se bo misel zopet združila s svojo eterno starejšo in večjo sestro, prestopila „večne stene“ svoje prizme in se izpočila v naročju imaginacije, sedeče pred prestolom Enega, Večnega . . . In umetnost bo poslednja resnica.

*

Obe sestri in obe tvoriteljici — imaginacijo in misel, poezijo in filozofijo pa je gojil človek tako, da sta si kazali tekem človeških evolucij neredko sovražno lice. A to je bil samo videz. Njuno sorodstvo se razodeva v njunem delu. Obe namreč tvorita s pomočjo sinteze. A dočim misel, rojena med empirično mnogoličnostjo, ostaja med njo, izpreminjajoč pisano konkretno mnogoličnost v enostavne

pozitivno-abstraktne enote, se dotika tvorna imaginacija neprestano večne Enote, poslednje tajne, odevajoč njene abstraktne žarke v blagodejno vidnost širokih konkretnih simbolov. Sinteza je obema lastna; razločujeta pa se v tem, da prva sintetizira mnogoličnost v kolikor mogoče enostavno in visoko abstraktnost, druga pa na jvišjo abstraktnost v vidno in prostorno konkretnost simbolov, odkrivajoč v njej od vekomaj navzočne sledove najvišje Enote.

*

Kar je filozofiji pojem, zaključek in definicija, to in še več je umetnosti simbol. Simbol je umetnosti sredstvo in obenem predmet. V simbolizmu umetnost odpira nebo in sferska harmonija se izliva na človeštvo, žejno Misterija. In soglasje in slast „onstranske glorie“ objema čuvstvo, misel in čute obenem. Pojem, zaključek in definicija dramijo v človeku samo misel, simbol pretrese celega človeka, ubere vse strune v njem in povzroči, da drhti ves človek v soglasju z osnovnim tonom večne harmonije. V tem zmislu imenuje Valerij Brjusov¹⁾ umetnost „ključ skrivnosti“.

*

Zato je v umetnosti forma izredne važnosti. Vzeta sicer iz vidne realnosti, ni nikdar gola realnost ali priroda sama. Čim je kos prirode postal simbol, je izgubil svojo indiferentnost, neurejenost. Žarek večnega Misterija, ki je v vsem, se zazna in zasveti v njem kot samostojnem celku, stopajoč v njegovo središče in se zliva kakor enako uglašena struna z umetnikovim genijem v eno. Najvišje harmonije postaja poln najkonkretnější predmet-simbol; prozoren postaja in od žarka v njegovem osrčju in genijeve bližine je ves svetel. Blešči se in kakor prst sredi križpoti prirode kaže v čisto določeno smer.

*

V soglasju, v katerem je forma z idejo, simbol z večno iskanim, leži pravzaprav ves umetniški užitek. To je zadoščenje stvaritelja in zmagovalca, ki je združil oba kozmična konca, ki je odsev večnosti ujel v končnost, ki je reduciral v simbol to, kar ne pozna mej. Zato so simboli večni. In večna je umetnost. Zakaj ona je „povratek k Enoti. Njen genij obstoji namreč kakor Ljubezen in Smrt v tem, da rešuje od vse hipnosti, zunanosti, začasnosti, pogojnosti in

¹⁾ Бѣсы, Москва 1904 г., 1.

slučajnosti element večnosti in enote, ki sije onkraj vse vidnosti globoko na dnu vsake bitnosti¹⁾).

* * *

Umetnost je v svojem bistvu religioznega značaja. Iz naročja religije se je porodila in živela ž njo pri vseh narodih stoletja in stoletja eno življenje. Bila je dejanski njen izraz. To je bilo takrat, dokler je še bila vsaka religija življenje v Bogu, čuvstvovanje Misterija, ki ga je umetnost odkrivala in se zato vedno zatekala tja, kjer so neprestano vibrirali njegovi žarki.

*

To soglasje je pretrgalo dogmatiziranje religij, takrat ko je misel ponižala Boga v svoje področje, ko je človek preložil princip Enote iz večnoene in neprotislovne domovine njene — čuvstva v prebivališče mnogoličnosti in pozitivnih enot — v misel, podvrženo vsem peripetijam in evolucijam njegovim. Kakor iz formul je tudi iz dogem izginila lepota brez sledu. In umetnost je pretrgala svojo zvezo z religijo. Ko je pozneje dogmatična misel okorela v sebi in zaostala za evolucijami človeške misli, je prenehalo med dogmatično religijo in umetnostjo še celo ono gradualno razmerje, ki obstoji med čuvstvom in mislijo od narave.

V takem stanju religije je umetnost religioznejša od religije. Svobodna slika ali pesem človeka bolj zbere nego predpisana molitev. In dogaja se zanimiv pojav, da pričenjajo umetniške duše, težko pogošajajoče plodoviti religioznoumetniški dualizem, oživljati zamorjeni religiozni zmisel s pomočjo umetnosti. Ko je bil konec XVIII. st. na Francoskem religijo tako spel in ograbil, da ni bilo mogoče prodreti do nje in niti kamenčka premeniti, so imeli enciklopedisti lahko delo. V ljudeh itak že ni bilo več vere, ker je bila v dogmatičnih knjigah. In zavladal je racijalizem prosto in neovirano. Moral je priti začetek XIX. st., da so ljudje zopet dvignili glave in se zazrli v daljave. In začeli so s Chateaubriandom na čelu graditi religijo na podlagi umetnosti. A ta umetniška religija je bila umetno dete. Zakaj organska umetnost ne more roditi religije. Ona samo išče razodetij Misterija, jih odkriva in ustvarja. A ona, ki z Misterijem živi, ga neprestano uživa in gleda od obličja do obličja, je religija in zato je poslednja najčistejši vir prve.

* * *

¹⁾ Charles Morice: La littérature de tout à l'heure.

Mnenja o umetnosti so se menjala, kakor je misel izpreminjala svoje lice. Ko je veljalo, da je končna tajnost že v posesti misli, se je dosledno zahtevalo od umetnosti, naj ne išče, ampak naj izraža — v dogmatičnem spiritualizmu: najvišjo doznano lepoto, Boga z njegovimi dvanajsterimi lastnostmi, nebesi in nebeščani; — v dogmatičnem materijalizmu: materijo v vsej njeni vsakdanji vidnosti. To je bila dogmatična kritika.

*

Ko je en filozofski ekstrem podrl drugega, je pričel človek omahovati v svoji sodbi o svetu. Prišlo je tako daleč, da se je zavedal samo še svoje zavesti, o vsem drugem, kar je bilo zunaj njega, si ni upal izreči sodbe, o vsem drugem je dvomil. To skeptično razpoloženje duhov je porodilo subjektivno kritiko, ki ne vidi v umetnosti nikakih teženj sodobnosti, ne čuti v njej nikakih zakonov, ampak meri vse umotvore samo ob svojem geniju. Kar je ž njim v soglasju, s tem se napolnjuje, drugega naravnost ne odklanja, ampak ji je indiferentno. Ona ne govori o stvareh ampak samo o sebi. „Dobra kritika je ona, ki pripoveduje doživlja svoje duše sredi umetniških produktov,“ pravi njen francoski zastopnik Anatole France.

*

Iskanja poslednjega časa gredo veliki sintezi nasproti. Glasneje nego kdaj govori zavest enote, v kateri je materija in duh, ideja in kvaliteta, misel in čuvstvo. In človek in stvari prihajajo do svoje veljave in svojega pomena. Človek se ne zapira več pred zunanjim mrakom vase in ne kleči več samo pred lučco svoje individualnosti. Iz mračne tesnobe se je zasvetila pot, odgrnila smer, na firmamentu je odprlo čuvstvo nebo. In vse stvarce so dvignile svoje glave, vprle žarke svojih oči v smer Enote in se strnile v skupni zavesti željenega, vročega, velikega iskanja, v katerem je zmisel življenja od vekomaj do vekomaj.

Merilo je ostal človek, ker drugega nima, a danes se ne govori več o umotvoru kot o opiju in drugih sredstvih, delujočih na živce. Sedaj se v kritiki govori o tem, kako globoko je umetnik prodril v predmete, koliko njih žarkov je združil z žarkom svojega genija v eno in v kako sugestivnih simbolih jih je podelil občinstvu, da ž njimi zlije plamene svoje duše, jih oživi ob njih in zagori naproti — novi, višji, svetlejši in enotnejši evoluciji. In kar dviga in vodi človeka na tej poti, kar ga razvija v njegovi večni smeri,

to ostaja, vse drugo odpada samo od sebe. To je kritika, ki jo je vršil človek nezavedno vso svojo zgodovino, sedaj pa se je zaveda.

*

In kako jo najdem to smer proti Enoti? me vprašuješ na koncu ti, ki je ne čutiš. V zemeljskih perspektivah gre skozi sintezo idej dveh ali več predmetov. Sicer pa imamo čuvstvo, — ta „edini organ, ki ž njim doznavamo božanstvo“, kakor je rekel Carlyle — kot nezmotljiv kažipot v perspektivah veseljstva. Ne boj se in pogumno izrazi svojo individualnost. Ako je v tebi močan žarek Enega, Večnega, potem si izvoljenec, zakaj ta žarek se bo naravnal v tebi sam od sebe — kakor se obrača sama od sebe busola proti eni točki — proti svojemu izvoru:

„Inquietum cor meum, Domine, donec requiescat in Te“.

M o r a n a.

Ti smrt, spasiljica, tolažilka!

Bedak je črv, ki tebe se boji,
a meni boš do konca mojih dni
nad trudno cesto čarobna svetiljka.

Ko rosnih lic oddahnem si po boju,
čez cilje zrl ne bodem koprneč
in tudi sredi pustih polj, brez sveč,
brez requiema ležem rad k pokoju.

Smrt, moja duša je praznično mirna,
smrt, moja duša plove naravnost
in kakor jezero sred gorskih host
ponočne lune tebe čaka verna.

Ti zagonetka naša si titanska,
hip sveti onkraj dobrega in zla,
ko v zadnjem boju duh zaplapola
in zadnja tista misel je božanska!

Vladimir.

Romantiki življenja.

Spisal dr. Ivo Šorli.

(Dalje.)

„Sedite tukajle sem!“ mu je rekel v svoji sobi konzul prijazno in ga posadil na stol poleg mize. Sam pa je sedel na nasprotno stran in obrnil obraz proti oknu. „Pred vsem želim, da me poslušate mirno in pozorno, zato vas prosim še enkrat: ne bojte se ničesar slabega od mene. Kar je tu notri in tu notri — pokazal je na čelo in na prsi — ostane za vse veke tu notri in jaz sem že prestar in videl sem že preveč na svetu, da bi se vam bilo treba sramovati pred menoj. Ko izveste vse, boste videli tudi, kako sem vas moral ceniti in vas imeti rad od prvega hipa, ko sem vas spoznal; kajti to mi boste že verjeli: če bi jaz ne bil videl, da ste, kar ste, bi bili vi že davno daleč proč od tod“.

Starec je za hip umolknil, a Lastan ni bil zmožen nobene besede. Zdelo se mu je, da je kakor človek ob reki, ki bi se zagnali vsi njeni valovi naenkrat z vso silo naravnost vanj in ga objeli z mrzlimi rokami in mu izmili vse možgane, da ga je izpreletel ljut mraz do mozga.

„Še vedno niste mirni!“ je vzkliknil konzul nevoljno. „No, moje besede lahko premišljujete pozneje, zdaj je dovolj, da jih umete. Jaz pa sem miren, zato vam hočem pripovedovati mirno in prav lepo po vrsti.“

Kaj ne, vi in tudi grofica sta imela čudno sodbo o meni? Imela sta me namreč v prvi vrsti za špijona, ki se pa zaman trudi, da bi kaj izvohal. Kolikokrat sem se moral zasmejati na vajin račun! To je že neverjetno, kako ljubezen ljudi oslepi! Saj sta drugače vendar oba pametna človeka in oba tudi dobra opozovalca in psihologa. Pa je že tako, da je na svetu dvoje vrst psihologov: eni nekaki psihologi-misleci in drugi, rekel bi, psihologi-poetje. Prvi vidijo le to, kar se pač vidi, toda to z ostro, neusmiljeno bistrostjo, drugim pa je dano, da na podlagi tega, kar vidijo, še vse globlje in globlje slutijo, kaj se godi v duši onih, ki jih opazujejo, slutijo vse dol do njih najglobljih globin. In zdaj pride ona za psihologe-

poete fatalna razlika: hladni misleci ostanejo hladni, ostanejo opazovalci tudi proti samim sebi, — oni drugi pa izgube vso zavest, kakor hitro so v čem količkaj sami prizadeti. Taka sta bila vidva: grozno naivna v svoji namišljeni bistroumnosti. Spočetka sta pač čutila oba, posebno vi, da vama more vsakdo čitati že v očeh, kaj se godi v vajinih dušah, a kar čez noč sta postala tako samozavestna, da sem se jaz pri tem kraljevski zabaval. Pa sem iztegnil vrat iz svojega zatišja in šel s prežečim pogledom čez vaju . . . In za hip sem vaju morda spet zbegal, a kar naenkrat me je zadel tako trd pogled iz vaših ali njenih oči, da sem se revež zdrznil pod njim, kakor bi me bil zadel oster kamen“.

Zasmejal se je veselo in se premaknil na svojem stolu.

„Pa mi ne smete zameriti in misliti, da se delam norca iz vaju. Saj ne veste, kako sem vaju ljubil takrat, vaju mlada, nedolžna, pomladanska človeka. A kaj hočete: pusto in revno je moje življenje, in če sem si skrbel za malo zabave, ki ni škodovala ne vama, ne komu drugemu, mi morate že oprostiti . . . In zabaval sem se resnično! Moj Bog, kako je mogla Selma le misliti, da jo zalezujem jaz pohabljeni, vse prej nego zapeljivi starec! To ste ji gotovo vi vtepli v glavo, ko ste videli mojo posebno ljubeznivost do nje, drugače si ne morem razložiti te njene čudne fiksne ideje. Vem namreč, da so mladi ljudje često neverjetno ljubosumni na starce!“

„Ne, jaz ji tega nisem rekel!“ je vzkliknil Lastan in v svojem skrajnem začudenju ob vsem tem, kar je slišal, bi hip pozneje ne bil vedel, kaj je rekel.

„Verjamem, da se sami tega niste zavedali, toda ko sta prišla na to imenitno misel, nista mogla več iz nje. In to sem jaz porabil in ji podložil nogo; in res se je zvrnila, kakor je dolga in široka, v nastavljeno kado: kompromitiral sem se namreč nalašč pred njo do skrajnih mej in dosegel poleg lastne zabave še več, nego sem nameraval: začutila se je naenkrat varno pred menoj in je pomirila takoj nato tudi vas. O, bilo je nebeško, igrati starega favna Vraga, saj je bilo res že prekomerno, kako je strmela v svojega hromega strica, ki se ji je prikazal naenkrat v tej novi podobi!“

In vesel, prešeren smeh mu je stresal zopet vse to borno, slabotno telesce.

„Tako sta imela torej prosto pot,“ je nadaljeval. „Grofa ni bilo, moj brat je slep za vse in zida svoje paviljone, jaz pa sem bil — moralno ubit,“ se je zasmejal še bolj poredno.

A takoj se je tudi iznova zresnil in nadaljeval z nekoliko izpremenjenim glasom:

„Toda, ali me zdaj ne vpraša lahko vsakdo: če si pa že vedel, kaj se godi, kako si mogel pustiti, da se godi vse to pred tvojimi očmi, in kako da prihajaš šele zdaj kot nekaka morala tega romana, pač, ker mora imeti vsak resen roman nekako moralo. In še več: kako si mogel to prešestvo celo podpirati in zakrivati pred drugimi? Zakaj, veste, tudi za to sem skrbel. In popolnoma z mirno vestjo odgovorjam: zato, ker vem, da je itak vse zaman, kadar pride tako. Gotovo; če bi bil jaz rekel le eno besedo, bi se bila vidva splašila in morda bi bil preprečil vsaj ono, kar je po zakonu kaznivo; toda zato bi bilo viselo pred vama vse življenje kot sladek, dehteč, vabeč prepovedan sad to, kar mečeta zdaj oba kot črvido jabolko s plehkim, celo grenkim pookusom brez obžalovanja, in še več: s poznanjem njega prave vednosti od sebe. Pač, spočetka in posebno takrat, tisti dan, ko sem čutil, da sta že zrela, da se mora zgoditi zdaj zdaj med vama, kar je posebno v takih razmerah gotova posledica ljubezni, takrat sem vendar premišljeval, ali bi ne bilo dobro zastaviti vama pota vsaj v krivdo, toda že po kratkem omahovanju sem stopil zopet z napotja. Nazadnje: ali je bila žena res že prav v rokah drugega, ima pomen pravzaprav edino le za soproga, — za vse druge je že isto, če je njena duša odpadla od njega. In potem, ko sem vaju videl drugi dan in sem vedel tudi, da je že dopolnjeno, sem si mislil samo: dobro, zdaj gre zopet navzdol in kmalu bosta ozdravljena. O, jaz sem vedel že prej, veliko prej, nego sta ugriznila, da ima vajino jabolko črva v sebi. Prvič: kar se tiče nje, dejstvo, da je vzela svojega moža iz ljubezni in da ga je ljubila še vedno; a kar je še največ in kar se je pokazalo v vsej svoji grandioznosti sinoči, ko so ga pripeljali polmrtvega k njej, in kar sem vam jaz že prej imenoval: misterij familije. — Drugič pa, ker ste vi egoist! Pojdite, pojdite, — vi in pa take vrste ljubezen! Vi hočete vse ali pa nič, in ker tu ni več nego polovica, — že zunanje: saj morate, kadar hoče, prepustiti prostor ob svoji ljubici njenemu legitimnemu lastniku, — že zato vas tako razmerje ni moglo zadovoljiti . . . In slednjič je v vas veliko hrepenenja po lepoti, a prešestvo ni lepo, ni — estetično ter je, dokler si pustite rediti svojo ljubico od drugega moža in se hlinite pred svetom, nemoralna! In iz vseh vaših besedi in vaših dejanj sem spoznal tudi, da ste vi precej trezen človek. Ne one odurne, mrzle, kramarske treznosti razuma, ampak neke treznosti — srca. Rekel bi: vaša

glava je pač romantična, vsa vaša duša je zavita v lahke, modre meglice, samo srce leži na prostem in gleda s temi vašimi očmi brez pajčolana v svet in ve prav dobro, kje najde gorko in stalno gređico in kje se mu izplača ukoreniniti, vzkliti in vzcvesti, da, morda pustiti se celo izsrkati, takorekoč popolnoma požreti od nje. O, to vprašanje, ali se izplača, poznajo prav dobro te vrste srca, — jaz sam sem imel tako in zato vem vse to. In pravzaprav moramo biti res dobrim, res prisrčnim ljudem naravnost gabni, če nas naenkrat spoznajo; a verjemite, to je navadno le nezavedna zavist, ker vidijo, kako so naša srca krepka, močna, zdrava, a vendar srca, vendar čvrste kali, ki poganja iz njih vonjivo, sladko cvetje navzgor v našega življenja plan, ko njim rodi srce le bolne rože, bolj bodeče nego dehteče, iz svolih trudnih, gorjupih sokov.

„O pustiva druge in ostaniva pri vas!“ je nadaljeval po kratkem molku nekoliko počasneje, in prej vse zasanjane oči so zadobile zopet navadni ostri, zelenkasti blišč. „Drživa se še nadalje te moje slike. Glejte, na tako-le mehko, trudno srce je padlo slučajno, ker ste pač prišli na svoji poti tod mimo te ženske, vaše srce. In to njeno srce se je oklenilo vašega z vso silo, z vsemi svojimi ročicami . . . No, in vi ste imeli tudi dobro voljo: zakrili ste si oči in hoteli zabraniti luči vstop tja noter v svoje prsi, ustvariti nekako umetno temino kakor človek, ki se hoče vdati svojim sanjam svetel dan in spusti zavese svojih oken; hoteli ste prepustiti prav tako vsaj enkrat svoje srce voljno lastni usodi, pustiti ga kot plen vsemu onemu, po čemer je kričalo.

Pa je bilo vse zaman, vaše srce hoče zdravja, in pod njim je bila bolezen; vaše srce hoče varne posteljice, in pod njim se je vse gugal in majalo. In morda še to: tam okrog je stopal krut, odločen mož z nabito puško čez rame, ki bi hladno sprožil, če bi zapazil, kaj se godi . . .“ in stari konzul je vohal po zraku kakor krvoleden lovski pes . . .

Konzul se je zopet zasmejal in se ozrl poredno, skoraj že zlobno na Lastana.

„Kaj ne, da vam je bilo tudi to zelo neprijetno?“

Lastanu je šinila vsa kri v glavo. Zdelo se mu je, kakor da mu konzul očita vsaj od daleč bojzljivost, in občutil je tudi vso opravičenost takega očitania . . . A obenem se je vzbudil ves ponos v njem in precej mrko je odgovoril:

„No, da. Sicer sem bil v življenju vedno pripravljen dati račun, če in kjer sem kaj zagrešil; da bi se moral pustiti pa kar tako iz-

pihniti, celo ne da mi je dana prej sploh kaka prilika, da povem tudi jaz, kar imam povedati, tega ne more pač nihče zahtevati od mene. Toliko romantik življenja, kakor bi rekel vaš gospod brat, seveda nisem,“ se je nasmehnil, kajti uvidel je naenkrat zopet, da govori starec s toliko prisrčnostjo ž njim, da je bila vsaka njegova rezkost neprikladna, kakor bi bilo tudi smešno in odveč, če bi hotel tajiti svoje razmerje z grofico temu človeku, ki je moral videti naravnost skozi stene in je vendar molčal.

A konzul je dvignil presenečeno svoje oči in gledal nekaj časa molče vanj.

„Romantik življenja“, je ponovil počasi in prikimal še enkrat predse: „Romantiki življenja“.

„Da, ta izraz je rabil gospod dvorni svetnik v nekem pogovoru z menoj. Romantiki, realisti in naturalisti življenja — — —“

In konzul je prikimal zopet molče predse . . . Potem pa je šel rahel nasmeh črez njegov obraz.

„Razumem. A kaj mislite, da ste vi? Torej mislite, da niste romantik življenja? Zato ne, kar se ne marate pustiti kar tako izpihniti?“

„Hm . . . Seveda ni mislil tega gospod dvorni svetnik popolnoma tako, a vsekakor bi bilo to jako romantično — — —“

„Gotovo. Toda potem bi vi ne bili več romantik življenja, ampak romantik — srca. Saj razumete, kaj hočem reči? Govoriva torej doktrinarno, ko sva že začela. Moj brat je del pod pojem naturalistov najbrže one surove narave, ki hodijo po vseh štirih kakor ljuba živinica, po blatu in seveda tudi po cvetju življenja, pod pojem realistov vse pametne ljudi, ki stopajo pokoncu, a vendar vedno e ltrdno in trezno po tej zemlji in nič drugod nego po tej trdni, zanesljivi zemlji, — vse one pa, ki ima njih duša peruti in ki jih te peruti zanašajo zdaj navzgor v kraljestvo sanj, zdaj na stran v kraje sladkogrenkih grehov, je imenoval romantike življenja. In ti so, ki bi jih jaz imenoval, recimo, idealiste in potem zopet delil v romantike življenja in romantike srca; prve, ki jim je, kakor sem govoril že prej, glava, druge, ki jim je srce polno bajk. In zdaj boste umeli, zakaj sem trdil prej, da je manjkalo ljubezni med vami in grofico temeljnih pogojev stalnosti, in tudi, zakaj sem vas naprosil, da ste prišli z menoj. Saj če bi bili vi romantik srca, bi bilo tudi zdaj še vsako prigovarjanje in rotenje zaman in vi bi bili tavalni še dalje in nevzdržno proti prepadu in vlekli še njo s seboj. Vlekli, pravim, ker ona bi se bila še vedno ustavljala, zato, ker je

žena in ker je mati, ker bi jo bilo klicalo in trgalo nazaj, kar sem prej imenoval misterij familije — toda slednjič, slednjič, ako bi jo bila hotela usoda res ugonobiti in bi jo bila zato vrgla v naročje človeku s pijanim, ljubezni blaznim srcem, bi jo bil tak človek res docela omamil in jo potegnil s seboj v pogubo. Njena edina sreča v tej nesrečni zmoti je bila torej, da se je zmotila — v vas samem“.

„Morda pa tudi jaz v njej!“ je odgovoril Lastan čez nekaj hipov. „Da, in mogoče, gospod konzul, da pa vendar ne vidite popolnoma, kakor je: tudi ona se mi je zdela že prej skoraj vsa naveličana te nevarne igre, in zdaj je bil njen pogled tak, kakor da se me še spominja ne več.“

„Aha, vi hočete reči, da tudi ona ni bogve kaka romantikinja srca!“ se je nasmehnil oni. „Toda vi zamenjujete! Ona je to že, ker je ženska, a ker je žena, ker je mati, jo vleče to iz romantičnosti v realnost nazaj. Zdaj jo je potegnilo celo popolnoma nazaj k smrtni postelji njenega moža. Toda čakajte, le da se njemu obrne spet na bolje, in poskusite potem iznova, pa boste videli, da se vrže zopet vam na prsi.“

„A, saj pravite sami, da ga je vzela iz ljubezni, da je bilo vse, kar je čutila do mene, le nekaka „zmota srca,“ je skomizgnil vendarle nekoliko strupeno.

„Vsekakor!“ se je nasmehnil oni dobrodušno-hudobno. „In poleg dolžnosti se je oglasila zdaj tudi nekdanja ljubezen v njej. In tudi v naprej je oni, ki lahko dobi celo njeno srce, ako le hoče, gospod grof. Toda, kakor ga prej ni hotel, kakor ga je že prej sunil surovo vstran in ste ga blagovolili pobrati, seveda z vso previdnostjo in z vso reservo vi, tako ga tudi pozneje ne bo hotel in bo njegova prva gesta, ki jo bo mogel napraviti, ta: — ta sunek v njeno srce. In potem, ko odleti zopet vstran, se pripognete lahko zopet vi in ga poberete zopet vi!“

„Hvala!“ je vzkliknil Lastan v nehote vzkipelem ponosu.

„Bravo! Potem sva pa tam, kjer sem vas hotel imeti. Prijatelj!“ je vzkliknil konzul iskreno, se z muko primaknil bliže in stegnil Lastanu desnico. „Tako me boste torej poslušali, če vam nujno svetujem, da zapustite čimprej ta kraj. To se pravi: čimprej niti ni treba. Tudi če se grof ozdravi, in jaz mislim, da se, bo trajalo še pet, šest tednov, predno bo mogla grofica misliti na kaj drugega in predno bo imel on zopet dovolj moči, biti ž njo surov. V enem mesecu si moj brat pa tudi lahko preskrbi namestnika, in najbolje bi bilo, da mu preskrbite vi sami, ker veste vi sedaj najbolje, kdo

spada sem. Poiščite zato kakega — realista življenja. To bo tudi človek za mojega brata," se je nasmehnil in potem počasi pristavil: „In dasi mislim, da je vsaka skrb popolnoma odveč, . . . taki realisti tudi niso nevarni romantikinjam. Torej — — ?“

„Da!“ je prikimal Lastan resno. „In iskrena vam hvala, gospod konzul, da ste ravnali tako. Imeli ste v rokah usodo dveh ubogih bitij, morda celo več, — kajti, kdo naj pregleda vse posledice, če ste bili hoteli udariti trdo in kruto vmes, — toda vi ste ravnali ne samo plemenito, ravnali ste tudi modro in — — —“

„Jaz sem čakal, da se sama izpolni ta usoda po železni logiki zakonov vajinih duš. Morda, če bi ne bila prišla ta nesreča vmes, bi še ne bilo konca med vama, in potem ne vem, če bi bil imel potrpljenje gledati, kako ta na sebi lepa ljubezen propada in gnije od dne do dne bolj, in morda bi bil zato jaz že kmalu stopil med vaju, a ker je prišlo tako, tem bolje . . . Samo žal mi je, da si nisva postala že prej dobra prijatelja . . . Toda kar je, to je!“ se je popravil naglo. „Od onega hipa, ko sem videl, da ste se odločili zanjo, — in odločili ste se še veliko prej, nego ste mislili sami, — sem jaz moral stopiti na stran, ako sem hotel, da gredo stvari svojo pot, ne da igram jaz pri tem hinavsko vlogo. Ta čas pa, dokler ostanete še tu, morate priti včas k meni. Videli boste vsaj, kako tak-le romantik življenja zaključuje svoje življenje, videli tihi solnčni zaton v poznojenski večer, tik pred večno nočjo — — —“

„Povejte, gospod konzul, ali mislite vi često na smrt?“ je zadržtel Lastan naenkrat v čudni grozi, kakor bi se videl že samega sebe vsega strtega in hromea tam v naslanjaču.

Starec ga je pogledal presenečeno, a takoj nato se je nasmehnil veselo in vedro.

„Ah ne, to je le včas, to je prišlo samo zdaj tako-le zopet enkrat nadme . . . Navadno pa še ne vem ne, da sem star, če me pusti bolezen pri miru. Glejte, moje srce je pokojno, ne potrebuje ničesar več od nikogar, a v moji glavi je še vedno kakor na izsanjanem vrtu . . . In po tem vrtu se izprehajam še vedno zdrav in mlad in srečen kakor nekoč . . . Saj moje sanje niso bile nikdar vezane na realnost. Realnost je bila zunaj mene in znal sem hoditi varno in drzno tudi po njej, in na levi in desni sem utrgal, kar sem mogel in po svoji vesti smel — in česar sem baš potreboval, — danes ne potrebujem zunaj ničesar več, zato tudi ne iščem ničesar več. Zaprl sem glavna vrata, potisnil zapahe črez, in vi ste po mnogih letih prvi, ki sem vas zopet povabil, naj vstopite za hip na ta moj vrt.

Ah, da, kdo bi neki mislil na smrt! Samo včas, kadar me napadejo bolečine, pogledam nekoliko plašno skozi omrežje, ali že ne stoji zunaj bela žena. No, pa vidim, da je šla za sedaj zopet mimo, in spet mi je dobro. Pride pač dan, ko se ustavi res tam zunaj in zlomi vrata, in me ponesejo potem ven, a to bo, kadar bo, za sedaj pa smo še tu.“

In nasmehnil se je zopet in stisnil Lastanu še enkrat desnico.

Lastan je odšel počasi v svojo sobo. Kakor velika bela luč se mu je razlila starčeva vedrost čez dušo in njegove oči niso videle več teme; šele, ko je stal že v svoji sobi in se ozrl skozi okno, je zapazil, da je okrog njega črna noč.

(Konec prihodnjič.)

Bela je lilija.

Bela je lilija, kelih je zlat,
deklica, pojdi z menoj svatovat!

Že zasijala prečista je zarja,
svetla ljubezen plamti iz viharja.

V togi in žalosti je porojena,
sije srebrno sedaj iz plamena.

V rešnji je krvi očiščena bila,
da bi se vekomaj nama svetila!

Deklica, z drobno objemi me roko,
pojdi z menoj na to goro visoko!

Bela je lilija, kelih je zlat,
pojdiva v angelsko poljice spat!

C. Golar.

Janez Trdina.

Avtobiografska pisma.

Prijavlja dr. Fr. Derganc.

(Dalje.)

Govorilo se je sploh v Zagrebu, da sem si nakopal to nesrečo po svoji neumnosti. Svoje predavanje da sem izročil nadzorniku zato, ker sem se hotel ž njim pobahati, češ, poglejte, kako lepo zgodovino hrvatske literature sem znal jaz sestaviti. O njej ni bilo še nobene knjige. Moje delo dokazuje torej sijajno mojo izvirnost in nadarjenost. Tudi moj prijatelj Kurelac je verjel tem čenčam in me je tudi prav grdo osmehoval radi njih. Ha! ha! ha! Jaz da sem se hotel pobahati proti neznanstveni ničli Jurkoviću, proti človeku, ki ni mogel prebiti niti poštenega izpita za vso gimnazijo, proti človeku, ki ga niso dvignile za nadzornika srednjih šol za sluge, nego protekcija surovega vojaka, katerega so zabavale Jurkovićeve slavonske anekdote in lakrdije. Jaz sem se smejal tem in še mnogim drugim enako praznim klevetam. Pričakoval sem z mirno dušo rešenja svoje pravde, ki zame ni moglo biti neugodno. Disciplinarne preiskave in sodne razprave so trajale jako dolgo, več nego leto dni. Ves ta čas sem bil suspendiran od službe in sem dobival samo tretjino svoje plače. Obenem sem se nahajal pod najstrožjim policijskim nadzorom. Vse te sitnosti sem prenašal jako lahko že zato, ker mi zdaj ni bilo treba več občevati z mrzkim lopovom Mažuranićem in s svojimi izdajalskimi kolegami. Čital sem doma zgodovinske in zemljepisne knjige in popravljaj, kolikor se je dalo, Majerjevo rusko slovnico. Za izpremembo sem se napotil včasih v gorski kotar reške županije ali pa v našo slovensko Bistrico. Vsi znanci so me omilovali radi preganjanja in mi želeli sijajno zmago. Na svetu se rado godi, da se ljudje ogibljejo človeka, ki je zapleten v kako politično pravdo. Vzrok je menda strah, ker se boje, da bi padel i na nje kak sum, ako bi občevali prijateljski s takim grešnikom. Jaz pa se ne morem pritožiti, da bi mi bil zdaj kak znanec pokazal bojazen in preziranje. Vsi so mi čestitali, da sem ostal tako dobre volje, in vsak večer smo se zbirali poleg

stare navade v Florijanovi krčmi „Pri štirih vratih“, kjer smo pretresali politiko in si pravili vsakovrstne anekdote, vmes pa tudi katero zapeli.

Črez nekaj tednov mi piše moj bivši dijak Jakšić iz Zagreba, da je tamošnje višje sodišče zavrglo vse tožbe zoper mene kot povse neosnovane. Poslalo jih je, kakor zapoveda zakon, okrožnemu sodišču na Reki, da jih i ono obravnava in presoja. Da je našlo v njih kak prestopek, bi me bilo obsodilo lahko še tudi v zapor, ki bi trajal več mesecev. Ali niti reška instanca se ni mogla uveriti o kaki resnični moji krivici; kakor zagrebška je zavrgla i ona vse tožbe radi „nedostatka čina“. Ta razburljiva pravda se je torej tako končala, da se niso mogli veseliti moji sovražniki. Hrvatski birokrati in njih zaveznik Vončina so se igrali ne le z mojo usodo, ampak tudi s svojim dobrim glasom in poštenjem. Obe zemeljski sodišči sta izrekli s svojo rešitvijo, da smatra moje tožnike za zlobne lažnike in klevetnike. Zdaj mi je izplačala državna blagajnica precej tisti dve tretjini moje plače, ki sta mi bili po ukazu deželne vlade pridržani. Zdaj bi bil tudi brez zapreke lahko prišel nazaj v državno službo. Iz Zagreba se mi je namignilo, naj prosim za katero mesto v senjski ali vinkovski gimnaziji. Jaz pa nisem maral več služiti, ker sem bil do grla sit državne sužnjosti in grdobij, ki so njen nasledek. Prosil sem vlado, da mi naznači pokojnino, kar se je po daljšem oklevanju tudi zgodilo. Vlada bana Raucha me je hotela po zahtevanju sabora zopet namestiti in me potrditi za Zagreb, jaz pa sem užival rajši mirno svojo mikroskopsko pokojnino, nego da bi se vrnil iznova v vrtinec politične kolobocije, ki je zagrenila uradnikom vsak kosec bornega kruha. Pa kako bi bil jaz mogel z mirno dušo zopet služiti pod nadzorstvom svojega premaganega sovražnika Jurkovića?! On bi se bil hotel brez dvojbe maščevati za svoj sramotni poraz. Šel sem torej v pokoj po trinajstletni državni službi.

Moj reški gospodar Florijan Virk si je bil kupil takrat v Bršlinu pri Novem mestu hišo in se preselil na Dolenjsko v pozno jesen l. 1867. Jaz sem šel z njim in sem prebival štiri leta v Bršlinu, potem pa sem si dobil mnogo udobnejše stanovanje v Novem mestu, kjer živim še dandanes. Moja pokojnina je bila precej beraška, samo 315 gld. na leto, ali jaz spadam med tiste mnogobrojne zemljane, ki znajo bolje gospodariti z malimi nego z velikimi dohodki. S svojo pokojnino sem zadovoljil povse lahko vse svoje nevelike potrebe. Prekrasno tolažbo pa so mi dajali tudi moji idealni

pridobitki. Svoboda, ki sem jo zdaj užival, je bila med brati vredna vsak mesec vsaj 5000 gld. in zlati mir, ki sem ga imel, pa še posebej 1000 gld. na mesec. In tako so narasli vsi moji prihodki do 72.000 in 315 gld. na leto. Toliko ne prejmljejo niti ministri največjih držav! Tožilo mi se ni nikoli po službi in dolgčas me je trl le redkokdaj.

V Novem mestu sem se zapisal v čitalnico, ki je bila prav dobro založena z vsake vrste čtivom. Kmalu sem si pridobil tudi prav vrle prijatelje: v Novem mestu sodnega svetnika dr. Vojsko, s katerim sva se poznala že na Dunaju, v Metliki svobodnjaka Navratila, v šentjernejski župi pa grajščaka Dragotina Rudeža, starega znanca, v čigar gostoljubni hiši sem preživel dostikrat po 14 dni zaporedoma. Prijatelj Rudež mi je skrbel tudi najbolje za slavjansko čtivo, ki mi nikdar ni pošlo. Posojal mi je jako dragocene knjige o Rusiji, pa tudi najboljša dela klasične ruske literature. Verska pitanja so najbolj zanimala dr. Vojsko; dobival sem od njega vsakovrstne spise, v katerih se je razpravljala krščanska vera in njena zgodovina. Duševne hrane mi torej ni nikoli nedostajalo.

Jako mnogo zabave in pouka pa so mi dajala tudi moja mnogobrojna potovanja. Obhodil sem prva leta malone vse dolenske kraje, od Višnje gore do Metlike, od Krškega do Ribnice in Kočevja. Prenočil sem često v kmetiških krčmah na slami ali na senu, užival dolensko gostoljubje v premnogih hramih in zidanicah, videl sem božja pota na Žalostni gori, na Zaplazu, pri Materi božji pomočnici poleg Kostanjevice, pri Treh farah poleg Metlike i. t. d. Udeležil sem se vsakovrstnih sejmov bližnjih in daljnih, pa tudi brezbrojnih cerkvenih shodov in proščenj.

Prišel sem na Dolenjsko z namenom, da študiram v tej glavni in najčvrstejši koreniki Slovenstva našo narodnost in značaj in sploh vsa svojstva našega plemena. Za to učenje mi je dajalo obilo prilike že moje stanovanje v Bršlinu. Moj hišni gospodar Florijan Virk je odprl krčmo precej po prihodu in potrdil se je stari pregovor, da nova metla dobro pometa. Naša krčma se je napolnila z gosti skoro vsak dan, zlasti pa ob nedeljah in ponedeljkih, ko je bil tržni dan v Novem mestu. Pazljivo sem vlekel na ušesa njih pogovore, ki so me brzo seznanili z nazoni, nadlogami in željami dolenskih kmetov. Vnele so se pri vinu pogostoma hrupne veselice s petjem, brenkanjem in plesom ne le ob nedeljah, ampak tudi ob delavnikih. Slišal sem brez broja pesmi in med njimi dosti takih, ki so mi bile povse neznane. Kaj čudno mi se je zdelo, da so se

na takih veselicah glasile tudi pobožne pesmi poleg najpredrznejših poskočnic in kosmatin. Najbolj pa sem se čudil dolenskim starcem, ki so prepevali veselega srca fantovske pesmi, plesali zdržema po pol ure in pravili vsakovrstne, včasih prav debele šale, popolnoma pozabivši svojih 70 let. Iz ust pivcev in pivk pa sem čul na veliko veselje svoje tudi mnogo lepih slovenskih besed, katere so Gorenjci že zdavnaj pozabili. Prve čase sem videl, zapazil in slišal v krčmi in drugod toliko novega, da sem moral imeti pri sebi vedno svinčnik in papir, da si zabeležim, kar me je zanimalo.

Najbolj so me kratkočasila božja pota, ker na njih spozna človek najlaglje dobra in slaba svojstva našega naroda, pa tudi zato, ker se nahajajo često na hribih, ki so me veselili že od nekdaj. Prav posebno me je mikala Trška gora pri Novem mestu, ker mi je dala priliko, da opazujem na njenih cerkvenih shodih ne le kmetiško ljudstvo, ampak tudi dolenske meščane in gospodo, ki se razlikujejo v marsičem mimo gorenjskih rojakov. Na Trški gori sem se tudi udeležil romarskega „Vrtca“, ki sodi med najbolj izvirne in zanimive pojave dolenskega življenja. Bolj nego vse druge dolenske gore pa sem ljubil naše znamenite Gorjance, ki gredo od kočevskih hribov do Save in dele na daleč od Slovencev srbske Žumberčane, Hrvate staroselce in najbližje nam sorodnike Bezjake, obenem pa tudi ogrsko-hrvatsko državo od naše Avstrije. Po kobili napeljana je preko Gorjancev velika cesta, ki gre iz Novega mesta na Metliko v Karlovec. Po tej cesti sem prekorčil to hribovje gotovo da več nego petdesetkrat, ali sem mu spoznal naravo tudi po drugod. Na najvišji vrh, kjer se nahajajo razvaline unijatske cekve sv. Ilije in rimskokatoliške sv. Jederti, sem se popel štirikrat. Petkrat sem se izprehajal po ravnih tratah okoli cerkve sv. Miklavža, mnogokrat pa sem se hladil v senčnatih gozdih ali pa se grel na pisanih košenicah, ki pokrivajo razne vrhove med Semičem in Kostanjevico. Gorjanci so mi se priljubili posebno zato, ker niso enolična gora, ampak polni razlik in izpremen, tu divji, tamo ljubki, idilski, tod kamenita puščava, ondi prekrasen, obširen cvetnik. Zgodovinar in starinoslovec, naravoslovec in etnograf, geolog in geognost imajo tod obilo prilik za svoje študije, morda več nego na katerikoli drugi slovenski gori. Mene je to hribovje tako očaralo, da sem si je izbral za domovino svojim bajkam in povestim, ki sem jih pošiljal „Ljub. Zvonu“. Vse te bajke so se zarodile v moji fantaziji, ali v narodnem duhu, poleg narodnih nazorov, spominov in poročil. Ž njimi sem hotel zopet

oživiti staronarodno slovstvo, to je, narodne pripovedke, ki bodo skoro izginile z lica slovenske zemlje zato, ker se niso razvijale, nego so ostale vedno enake. Trudil sem se, da stare narodne nazore pomnožim in obogatim z idejami napredujočega časa: z rodoljubjem, svobodoljubjem, slovenstvom, slavjanstvom, s hrepenenjem po prosveti in vseh inih zakladih, ki pospešujejo človeško blaginjo. Obenem pa sem odločil udrihati po praznoverju, ki se je obesilo na pravo vero Kristovo in jo tišči k tlom ter ji preti, da jo ugonobi s svojimi izmišljotinami.

Poleg spoznavanja slovenske narodnosti sem se bavil v svojem pokoju največ z zgodovino, zemljepisom, statistiko in etnografijo mogočne slavjanske pokroviteljice Rusije. Teh študij sem se lotil jako resno že na Reki. V tamošnji čitalnici smo pretresali skoro vsak dan razmere ruskega carstva in nekateri udje so imeli o njem tudi dobre poučne knjige, katere so mi radi posojali. Stotnik Borojević mi je prinesel Haxthausena, ki je za začetnika prekristna knjiga še dandanes. On popisuje Ruse povse nepristranski, posebno so ga mikali vsi pojavi narodnega življenja. Od prijatelja Blaža sem dobil francosko delo Tengoborskega; z njegovo pomočjo sem našel v njem mnogo novega in zanimivega. V čitalnici sem čital tudi rusko „Besědo“ in še več drugih ruskih spisov. Srbski „Javor“ je priobčil dober prevod Gogoljevega Tarasa-Bulbe, ki ga je podala svojem bralcem v nemškem prevodu tudi „Militär-Zeitung“. Na Dolenskem sem te študije lahko nadaljeval, ker je prijatelj Rudež kupoval vse znamenitejše knjige, ki so pisale o Rusiji, pa tudi vsa dela najslavnejših ruskih pisateljev. Šele zdaj sem čital brezsmrtno Gogoljevo „Mrtve duše“ v izvorniku (v hrvatskem in nemškem prevodu že na Reki), isto tako Puškina, Nekrasova, Lermontova, Dostojevskega, Gončarova, Turgenjeva, Leva Tolstega i. t. d. V ruskem jeziku sem se z vsakdanjim čitanjem tako izuril kakor v hrvatskem, da mi čitanje že zdavnaj ne dela nobene težave več. Knjig, ki poročajo o Rusiji, sem prebral, odkar sem ostavil Reko, gotovo več nego sto in si pridobil torej precej temeljito poznavanje vseh razmer in prilik ruskega carstva. Z neskončnim veseljem sem opazoval velikanske napredke, ki so jih dosegli naši ruski bratje v vseh oddelkih duševnega in materialnega življenja. S slavjanskimi kolonijami se je prepregele ne le ves Kavkaz, ampak tudi dobra polovica srednje Azije. Vsa znamenja kažejo, da je sprejela Rusija od božje previdnosti častno nalogo, da oživi s svojo mogočno kulturo otrple ude velike Azije in jo prerodi s svojim bogatim in blagodatnim slav-

janskim duhom in čuvstvom. Najboljše knjige, ki pišejo o Rusiji, sem tudi kaj pridno ekscerpiral. Teh posnetkov hranim mnogo še dandanes, dosti pa se mi jih je tudi poizgubilo. Večino ekscerptov sem zapisoval v sešitke, ki imajo napis: Russica; teh se bo našlo po moji smrti več nego 40. Ekscerpti iz slavnega dela Haxthausenovega napolnjujejo cele bukve. Na posebnih polah pa sem zapisoval beležke iz Blasiusa, Petzholda, Kohla, Kocha, Bodenstedta, Bestuževa, Rjumina itd. Jako mnogo sem si zapisal tudi iz temeljite češke knjige: Rusija, zemlja, država in narod. Tudi ti posnetki se nahajajo na posebnih polah.

Ruska književnost mi je odprla nov, čaroben svet, ki se razlikuje znatno mimo tistega, ki mi je bil znan iz evropskih knjig. Pripeljala je pred moje strmeče oči dolgo vrsto pravih slavjanskih klasikov, ki so priborili ruskemu slovstvu povse samostavno in velečastno mesto v svetovni literaturi. Šele ruski pisatelji so me naučili, kakova morata biti roman in novela, da imata in si ohranita stalno, neminljivo vrednost. Lev Tolstoj se je povzdignil s svojim vsemogočnim delom „Vojna in mir“ visoko nad vse evropske romaniopisce. Gogolj, Turgenjev, Čehov pa so podali vsem slavjanskim pisateljem večni vzor, po katerih potih jim je hoditi, ako hočejo dospeti do dičnega hrama brezsmrtnosti. Treba priznati, da se je njih blagodatni zgled začel že zdavnaj posnemati in se čuti dobrodejno že skoro v vseh slavjanskih literaturah. Ruska književnost pa je obogatila tudi občo človeško prosveto z mnogimi novimi idejami in nazori, kar ne bo ostalo brez blagih nasledkov za vse izobražene narode.

(Konec prihodnjič.)

Al so v oknu lilije zvene . . .

Al so v oknu lilije zvene?

Al so tvoje roke me objele?

Vsako noč tako mi tema laže,
v belih sanjah tebe ona kaže,
tvoje bele roke se svetijo,
moje solze se na njih bleščijo,

Ali v jutru lilije ko sveče
tihe, ravne v oknu tam stojijo,
samo rosa se na njih leskeče.

A. Gradnik.

Vesela pomladnja epistola.

Hej, batjuška, vstani, batjuška, hej!

Tvoj vitez sveti Juri
potrkal nam je na duri,
kar nič se ni ustavil,
tako je je odpravil
naprej.

A ko za njim smo gledali,
je bilo vse polno zelenih vej
po sveti,
in — metuljčki ali cveti? —
so nanje sedali.

Na levo, na desno je metal oči,
in kamor so pale mu, cvet gori.

Da vidiš zdaj naša polja:
kot mašna ruta, vsa pisana,
vsa z rožami porisana,
in sama židana volja.

Zdaj vprašaj prebujeni log,
kaj let ti je namenil Bog,
brž kukavica odgovor ti da —
dovolj bi jih bilo za dva,
tak naglo šteje leta,
da že bojiš se sivih las.

In, batjuška, dekleta!

Levico v škač, desnico v pas
tako pod zoro, pod večer
tja v breg, kjer si šepeče vir
sam svoje sanje v mrak in mir
in bisere blesteče
po valih luna vleče . . .

Hej, batjuška, hej!

Ah ne, saj to niso sanje poeta,
to ni pomlad njegovih nad,
le duši njegovi živó razodeta,
iz bolečin, hrepenenja spočeta,
kot si revež spravljiči začarani grad.

Ostani zdrav!
 Ker pravzaprav
 pri nas je še vse po starem, veš.
 Naprimer, če svoja pota greš
 in podlost svetohlinko
 pod šaro srečaš krinko,
 spoštljivo snemi klobuk pred njo,
 če hočeš, da ti dobro bo.
 Od kvedra do kučme, od kučme nazaj
 smo narodni vsi; če te veseli,
 pa pridi, oglej si naš dirindaj.
 Veselo: pust, čas maskerad.
 Še to:
 — za direktivo! — nekdo
 zsviral on dan je pri naši zabavi —
 takoj smo mu gosli razbili na glavi.
 In veš zakaj? Na uho to novico:
 Bil je še mlad — — — pa je sviral resnico!

Oton Zupančič.

Romanca o poletju.

Tiha zarja je v očesu
 devi mladi zablestela
 in poletna roža v kito
 zlatih las ji venec dela.

Njiva je klasila, cvela,
 a nevestica jokala:
 bolne slutnje o življenju,
 venec vene, noč je pala . . .

In na prtu križ srebrni —
 ne stoji tam krsta njena?
 Kot bi videla v njej sebe,
 smrtna krila jo koprena . . .

Čas podi vihraje leto,
 sneg in zima, solnce, vesna —
 jasno vriskajo škrjančki,
 zopet noč svatuje kresna.

Njiva je klasila, cvela,
 mlada žena ni jokala:
 venec ji ovija čelo,
 trudna v rožah je ležala.

Tihe so ji ustne, prsti
 molijo razpelo zlato —
 jasno so škrjančki peli,
 vriskali nad solnčno trato.

C. Golar.

Stroj.

Črtica. Spisal Fr. Strnad.

(Dalje.)

železnici pojdi! Pri železnici bi ti mogel preskrbeti kako mesto, kajti tam potrebujejo baš zdaj mnogo uradnikov!“

Vedno iznova je čital te vrstice iz pisma, ki ga je stiskal med prsti. Prvič v življenju mu je bilo bridko resno. Vse tisto, kar ga je bilo zadelo dozdej grenkega, se mu je zdelo kakor šala . . . Pričakoval je od ujca denarja, malo podpore, a dobil je svet: „Pojdi k železnici!“

Le nerad mu je bil pisal — bratu svoje matere, nerad tem bolj, ker mu je mati pravila o njem, da je oduren človek in da ne pozna svojih. Pomišljaj se je dolgo, ker se mu ni zdelo nič huje nego prositi; toda naposled se je uklonil sili in se ponižal. Opisal je bil svojemu sorodniku, edinemu, ki bi mu bil mogel pomagati, z živimi besedami vso svojo bedo . . . No, pa kaj je hotel več? Saj se ga je usmilil, saj mu je poslal — dober svet, svet, da naj gre k železnici! In še govoriti je hotel zanj! Zares — kaka dobrohotnost!

„Pojdi k železnici!“

Ironija! . . .

K železnici — on, ki ni mogel in ni mogel trpeti tistega hrušča in trušča, tistega cviljenja in piskanja, on, ki ni mogel prenašati niti dima, niti tistega smradu po premogu, on, ki je sovražil vse stroje tega sveta, v prvi vrsti pa tisto kletlo lokomotivo, tisti grozni, sopihajoči stvor, ki je bil kriv vse njegove nesreče! . . .

„Pojdi k železnici!“

Kako enostavno! Oj ti blagi ujec! . . . Nehote si ga je predstavljal, kajti ni ga poznal po licu. Oj, to je bil gotovo flegmatik, kakor mu ga ni para! Njemu, pa dati tak svet! Kakor bi se to tako lahko zgodilo! . . . Pospravi svoje stvari, pa hajdi k železnici!

„Hahaha! . . .“ Naglas se je zasmel.

„Pojdi k železnici!“

Izvrstno res! . . . To se je čulo kakor povelje! „Pojdi k železnici!“ Toda on ni bil človek, ki bi si bil dal ukazovati! Ne, nikdar! K železnici ne in če bi tudi . . . Njegov poklic je bil drug,

on ni potreboval zdaj ničesar razen majhne pomoči toliko časa, da se odpro njegovemu talentu prava pota . . . da si pribori in izsili nekoliko priznanja! . . .

„Ne, k železnici ne!“

Z vso odločnostjo je poudarjal to sam sebi. Toda ko se je spomnil, da so njegovi pripomočki zopet pošli in da bi se moral približati gospodinjji z novo lažjo, ga je izpreletela grozica . . . Sicer je imel prijateljev, ki bi mu pomagali morda . . . Saj je tudi on že marsikomu kaj dobrega storil. Ako je on kdaj imel, imeli so vsi, ki so bili okoli njega! . . . Za svoje prijatelje bi bil žrtvoval on svojo srčno kri. Goljufal, kradel bi bil, da bi bil pomagal iz stiske tistemu, ki ga je ljubil . . . Veselo je bilo okrog njega, kadar je njemu kaj zvenketalo po žepih. Marsikdo, marsikdo je bil, ki mu je bil dolžan, če bi ga bil hotel terjati . . . Toda on ni posojeval! Če je imel, je dajal! . . . In vendar, če bi komu potožil? . . . Zakaj bi ne bili tudi drugi taki, kakršen je bil on? . . . Ta in oni bi se mu morda lahko izkazal hvaležnega za to, kar mu je kdaj storil . . . Ali čudno, da so se ga prijatelji zadnje čase tako izogibali! Kakor bi bili vedeli, da . . .

Opustil je kmalu take misli . . . Bolela bi ga bila nehvaležnost in zato se je raje izognil nevarnosti. Samo gospodinja je bila še torej . . . Ali tej je obljubil, da ji baš kakor danes plača, zdaj pa naj bi zopet . . . In če bi se tudi izmislil kaj dobrega in jo premotil, da bi mu dala še par kron, kaj potem? Tako ne more iti dalje, to bi bilo lopovstvo! . . .

Pogum mu je upadel in tisti odpor, ki mu je ravnokar še tako dvigal glavo, ga je mineval. Odložil je pismo in žalosten je stopal semtertja po sobi.

Grenko čuvstvo mu je polnilo srce.

Bože mili! Zakaj, zakaj je tako na svetu in ne drugače . . . Zakaj ni življenje urejeno tako, da bi se vsakdo lahko usedal za polno mizo? Ah, kako bi se delalo, če bi človek ne imel takih skrbi, če bi mu ne bilo treba riti vedno za živežem kakor krtu pod zemljo! . . . Pa kdo bi mislil na kaj takega! Kdo bi se vdajal takim iluzijam. Človek je pač obsojen v to, da si služi v potu svojega obraza kruh! Ali vsaj svoj poklic naj bi si lahko vsakdo izvolil sam! Vsaj to, vsaj to! . . . Vsaj prosto gibati naj bi se smel človek! . . .

Delala se je že tema, on pa je še vedno hodil gori in doli. Druge večere je šel ob tem času ven, navidezno večerjat, nocoj je na to popolnoma pozabil. In ko je bilo že pozno in bi bil imel iti

že spat, je hodil še vedno, baveč se neprenehoma z eno in isto mislijo . . . zgražajoč se vedno zopet nad tem, kar ga je čakalo. Kajti uvideval je bolj in bolj, da so okolnosti močnejše od njega in da se bo moral ukloniti svetu, ki mu ga je namesto denarja postal njegov dobi stric . . .

Ha, imenitno! . . . „Pojdi k železnici! . . .“

Stoinkokrat si je ponovil še te besede, stiskajoč pesti, in vselej ga je pretresel mraz spričo zmisla in pomena, ki so ga imele zanj . . .

A ko je drugo jutro po kratkem, nemirnem spanju vstal, je bilo prvo njegovo delo, da je spisal prošnjo za mesto, ki mu ga je hotel nakloniti ujec.

Lagati ni mogel več. Pekla ga je vest in zdel bi se bil sam sebi kakor tat, če bi bil izvabil gospodinji z ničevimi pretvezami še kaj denarja. Več je ni hotel varati, hotel je biti poštenjak, pa naj se zgodi karkoli!

Njegov talent — ha, kdo se zmeni za talente! Njegovih stvari se je bilo res nekoliko natisnilo, a denarja mu ni poslal nihče. Pisal je bil uredniku, a ta mu je odgovoril, da se za „prvence“ ne plačujejo nagrade. Tolažil ga je s prihodnostjo . . .

„Da, kdo se zmeni za talente!“

S pikrim čuvstvom je izgovoril te besede. Toda potem se je nenadoma domislil: „Talent — kaj pa je pravzaprav talent? Ali je morda kaka zasluga to? Si ga je mar sam dal — talent, če ga ima kaj? Ali ni smešno, da se tako slavi n. pr. Goethe? Slavil naj bi se raje oče njegov, slavila njegova mati! . . . In naposled, kdo more siliti ljudi, da priznavajo komu talent? Svobodni so! . . .“

Postal je hkratu ves ponižen . . . Meden ni imel samo te navade, de je mnogo preudarjal, ampak tudi dvomil je mnogo. Največ pa je dvomil o sebi. Včasih je bil velik in močan, cel orjak, drugičkrat zopet čisto majhen, slab in neznamen . . . Da se od tolažbe in upov ne da živeti niti ne od gole slave, to je vedel in vdal se je . . .

Spisal je prošnjo in jo odposlal . . .

* * *

Stvar bi bila smešna, če bi ne bila tako tragična. A ker je tragična, ni da bi se šalil človek . . .

Meden je bil v službi! . . .

Ni se mu izpolnila želja, ki jo je na tihem gojil, da bi mu prošnjo odbili! Sicer bi ne bil vedel, kaj in kako, če bi se bilo to zgodilo, toda vsaj izgovor bi bil imel! . . .

Ali dobri ujec se je bil potegnil zanj in zdaj je bil v službi! . . .

Prve dni je z nekim čudnim smehom na ustnicah zrl vsaki lokomotivi nasproti, ki se mu je bližala. Smehljaj se je tako nekako kakor človek, ki si hoče s svojo prijaznostjo nakloniti koga, o katerem je prepričan, da mu je nasproten in sovražen, a tudi nevaren. Smehljaj se je, kakor bi hotel reči tem neokretnim stvorom, ki so s svojim groznim hrskanjem in žvižganjem tako mučili njegova ušesa: „Kaj bi tako — saj smo vendar prijatelji!“

Smehljaj se je morda tudi zaradi tega, ker ni maral, da bi vedel kdo, kako mu je pri srcu . . .

Smehljaj se je skoro zadovoljno, a v dnu svoje duše je bil prepričan, da ne strpi nikdar dolgo . . . zdelo se mu je, kakor da bi se moralo zgoditi nekaj — nemara kak čudež . . . da se mora kar hipoma izpremeniti vse to, kar je bilo okrog njega, izpremeniti tako, kakor bi se prilegalo njegovim željam in prijalo njegovim sanjam . . .

Ta dolgočasna, z opolzkiimi tirnicami preprežena, zadimljena ravnica pred njim se pretvori nemara v krasen vrt s šumečimi fontenami in šuščečimi alejami . . . ti grdi stroji s svojimi pošastnimi dimniki se izpremene morda v dražestna poslopja, v lepe vile . . . dimovi oblaki se razprše in jasno zvezdnato nebo razlije svojo milobo, svoj nebeški mir, svojo sladko poezijo nad ta prostor . . .

Toda dan je potekal za dnevom v moreči enakomernosti . . . stroji so hrskali, piskali in sopihali . . . okrog njega se je valil neprenehoma črn, umazan dim . . . na prsi mu je legal težak vzduh, da je mislil, zdajnzdaj ga zaduši in toliko zaželjene izpremembe ni bilo . . . Tedaj pa se ga je začela lotevati letargija, pollaščala se ga je neka brezupna apatija . . . Smehljaj se je še vedno, toda ta smehljaj je bil bridek in grenak . . .

Kakor jetnik se je zdel sam sebi, ki je obsojen v dosmrtni galere. Bilo ga je groza, kadar se je spomnil, da bode živ dan navezan na posel, ki ga je tako malo ljubil, ki mu je tako malo prijal, ki je bil v tolikem protislovju z njegovimi srčnimi potrebami . . . Ah, kam vse bi se bile rade dvigale njegove misli, kod vse bi se bile rade mudile, pa niso, niso smele! . . . Gibati so se morale vedno v tesnih mejah, gibati tako, kakor se giblje železnični voz vedno, vedno v enem tiru! . . .

Čital je nekoč, da prikujejo v Sibiriji nepoboljšljive zločince k samokolnici, tako da so noč in dan priklenjeni na predmet svoje kazni, čital tudi, da je to najhujše, kar more zadeti zločinca, in da vsi taki nesrečneži ali zblaznijo, ali pa končajo s samomorom . . .

Na to se je zdaj često spomnil in bilo mu je čudno tesno pri srcu ob takih mislih. Kajti tako, kakor so bili oni priklenjeni na kolovoznico, tako se je zdel sam prikovanega na te stroje, mazane z oljem, katerega vonja on ni mogel prenašati, na stroje, iz katerih se je valil neprenehoma tisti grozni dim, ki ga je tako dušil ter mu zakrival ono lepo sveže, sinje nebo, po katerem so tako koprnele njegove oči, katerega si je tako zelo želela njegova duša . . . Da, samo kos jasnega, čistega neba si je želel včas . . . Ali ni ga bilo, ni ga bilo! Spomnil se je rudarjev, ki so še hujši jetniki, ki še bolj pogrešajo zlatega solnca. Ali to mu ni bilo v tolažbo . . . Še bolj se mu je stisnilo ob tem spominu srce . . . Zakaj mora biti tako? . . . Ah, ko bi bilo le že konec tega! Ali vsak dan, vsak dan je moral nazaj k tem kletim, sovražnim stvorom, za katerimi se je skrivala nevarnost, za katerimi je neprenehoma prežala gladna smrt! . . . Vedno zopet je moral nazaj k njim, in če ni bil pri njih, pa je moral misliti nanje in še ponoči se mu je sanjalo o njih! . . . Da, bil je priklenjen nanje kakor sibirski zločinec na kolovoznico in strah ga je bilo spričo tega dejstva! . . .

Odgovornost, ki mu jo je nalagala služba, je slonela kakor težka skala na njegovih prsih. Če bi se kdaj kak tak stroj zmislil, pa bi zavil v napačni tir ali pa krenil preko tira! Odgovornost pa bi zadela njega, samo njega! Ha!

Tresel se je kot šiba na vodi, kadar je tako preudarjal . . . In ta njegova skrb je postajala od dne do dne večja. Prišli so časi, ko je bil obupan, ko je trpel smrtne muke . . .

„Ah, nekaj se zgodi . . . prav gotovo se nekaj zgodi in jaz bom odgovoren, jaz bom kriv!“ Tako je tožil sam sebi in vzdihoval, a pomagati si ni vedel in znal.

„Nekaj se zgodi . . . nekaj se zgodi! . . .“

Strah pred tistim neizogibnim mu je stiskal srce in izžemal mrzel pot iz čela . . .

Bilo je grozno, grozno to! Saj je bil na milost in nemilost izročen takemu stvoru, ki ni čutil, ki ni mislil, pa vendar lahko učinil zlo! . . . Danes je še tu uradnik z mesečno plačo — jutri že ga morda zapro in obsodijo! . . .

Misel, da se pripeti vsak hip lahko kaka nezgoda, mu je postajala neznosna. Pri vsakem ropotu se je zdrznil in često se mu je zazdelo, da vidi brluzgati kri in zgibati se umirajoče dele raztrganih človeških trupel . . .

Da bi se potolažil in si pregnal strah, ki ga je mučil, je hodil včasi okrog kolegov, ki so bili starejši, bolj izkušeni v službi od njega, ter jih izpraševal, če so doživeli že kdaj, da bi bila trčila dva vlaka skupaj ali da bi se bila prigodila kaka druga nesreča.

Če so mu zatrjevali, da so nesreče na železnici primeroma redke, je bil nekoliko pomirjen. Ali dolgo ni to nikdar trajalo in iznova so se začeli dvomi, iznova se ga lotevali bojazen, strah in groza . . .

Nada, da se sčasoma privadi svoji službi, se mu je izjalovila. Privadil se je mehanično delu, katero je opravljal s skrupulozno vestnostjo, a kake ljubezni do službe ni čutil v sebi, nasprotno mrzela mu je po mesecih baš tako kakor prvi dan in še bolj . . .

Njegovi predstojniki so bili izredno zadovoljni z njim in načuditi se niso mogli njegovi natančnosti, njegovi ambiciji. Po trikrat mesto enkrat se je prepričal o vsaki stvari. Da ga priganja k temu smrten strah, neka nevidna sila in da pri tem trpi, grozno trpi, tega ni vedel in slutil nihče. Vrnivši se včasi od obhoda v nadzorovanje mu izročenege železničnega tira, je začel hkratu dvojiti in sam sebi ni verjel, da je obhodil vse do določenega mesta, ali pa se mu je zazdelo, da si ni ogledal vsega s potrebno točnostjo, in tekel je zopet nazaj . . .

Neki tovariš njegov, ki je bil opazil, da telesno peša, ga je nekoč opominjal, da naj opusti nepotrebna dela in pota. Priporočal mu je to iz dobrega namena, toda on ni zaupal nikomur.

„Privoščil bi mi nemara, da bi se kaj prigodilo, kadar sem jaz v službi!“

In še bolj je hitel, tekal in se pehal, a dobrohotnega svojega kolega od tistih dob ni mogel več prav trpeti.

„Nekaj se zgodi . . . nekaj se zgodi! . . . In jaz bom odgovoren, jaz bom kriv! . . .“

Ta misel ga ni zapustila več.

Nekega večera pa se je res nekaj pripetilo. Lokomotiva od brzovlaka, ki je prihajal o polnoči, je podrgnila ob par voz pri miru stoječega tovornega vlaka ter jih dvignila iz tira. To je bila malenkost, škode ni bilo skoro nobene, a on si je domišljjal, da je zakrivil zločin. Zatulil je, kakor bi se ga bile oklenile železne roke ter mu s silo iztisnile glas iz prsi.

„Saj ni nič! Smešno!“ so se norčevali tovariši iz njega. Toda on je videl kri, videl konvulzivno zgibajoče se ude razmesarjenih človeških trupel . . . Zaječal je še enkrat in se onesvestil . . .

Ha, ta stroj, ta pošast s tistimi rdečimi, krvavimi očmi, ki je prihajala tako prežeče vsako noč . . . saj je vedel, saj je vedel, da ga uniči! . . .

Poslej je občutil še bridkeje, da je suženj — suženj najnižje vrste! Ha, biti odvisen od takega brezčutnega stvora, ki ga vsak hip lahko pahne v nesrečo, vsak hip pritisne mu lahko pečat zločinca na čelo! Peklo in skelelo ga je v dnu srca, da mora on, človek s prosto voljo, s svojimi željami in s svojim vročim hrepenenjem — služiti taki mrtvi stvari in trepetati pred njo . . .

A včasi so se ga lotile čudne misli . . . zdelo se mu je, kakor da je ta stroj, dasi ga je ustvaril človeški razum in ga sestavile človeške roke, neko višje, živeče, njemu sovražno bitje, in tedaj ga je preobvladal vselej silen strah, tedaj se ga je polastilo neko nepopisno čustvo . . . obšla ga je slutnja, temna in strašna slutnja, da se vname med njim in tem sovražnikom njegovim nekoč boj . . . boj na življenje in smrt . . .

Primerilo se je, da mu je odleglo nekoliko, da so ga za hip zapustile grozne misli, da se je zavedal abotnosti svojih fantasmagorij, ali srce mu ni bilo nikdar brez skrbi. Oni vlak, ki bi bil povzročil kmalu nesrečo, mu ni dal spati. Tudi v nočeh, ko ni bil v službi, ki bi jih moral porabiti v to, da si odpočije, ko ni zadela njega nikaka odgovornost, je čakal nanj, in tudi v takih nočeh se je tresel po vsem životu, kadar se je bližal, vedno boječ se, da ne bi zagrmelo, da ne bi zadel kam — da bi se ne zgodilo tisto negotovo, a strašno . . .

Če se mu je naznanil vlak s svojim žvižgom, je planil k oknu in razburjenost se mu ni podela, dokler ni obstal . . .

In potem šele, ko je zopet odšel, se je ulegel v posteljo. Zdaj se je pač srdil in jezil sam nase, zdaj je pač vedel, da uganja bedastoče . . .

„Kaj tebe briga, kaj se godi, kadar tebe ni v službi!“ tako je dopovedoval sam sebi in zaklinjal se, da se prihodnji večer pravočasno uleže in zaspi ter da se prav nič menil ne bo niti za ta niti za kak drugi vlak, pa naj jih trči kolikor hoče skupaj!

A ko je prišel zopet večer, je pozabil vseh sklepov, vseh obljub, lotil se ga je stari nemir in zopet je prisluškoval, kdaj zavriska stroj, in ko je prihrumel, je zopet skočil k oknu in ga hlastno odprl in zopet je zrl težko sopeč oni grozni pošasti nasproti . . .

Ah, bil je prikovan na to pošast in ni ga pustila iz svoje oblasti . . . bil je prikovan nanjo, kakor je prikovan sibirski zločinec na svojo samokolnico! . . .

Včasi se je bil s pestjo po čelu, kakor bi si bil hotel pregnati iz glave neumne misli, jokal je včasi in ihtel, a pomagati si ni mogel . . .

Bil je suženj, s težkimi verigami priklenjen suženj . . . človek, ki je izgubil nebeško prostost . . .

(Konec prihodnjič.)

* * *

Sonet.

Nasmehnila se mi je zlata vesna,
ivanjščice žare se po vrteh,
tajinstveno šuštelja je v vrhah
iz daljnih krajev sapica objestna.

Ti deklica, čarovnica prelestna —
zagledal iskro v tvojih sem očeh,
krog mene trepeta razkošje, smeh
in žarkov polna mi je izba tesna.

Jetnik je koprnel v globoki ječi,
hitela mimo lin sta noč in dan
enakomerno — on ni vedel kdaj.

Pa prileti od juga ptič droban,
in njega spevi sladko hrepeneči
zanesli so v temnico zlati maj.

Petruška.

Oj te koravde rdeče.

Oj te koravde rdeče,
ves tvoj vrat so pokrile!
Kakor verige goreče,
bodo roké mi vklenile.

Dobro to vem, satanela.
Ali da enkrat ovijem,
róke krog tvojega téla,
rad vso svobodo zapijem!

A. Gradnik.

Književne novosti

Spomini. Spisal dr. Jos. Vošnjak. Izdala Slovenska Matica. Prvi in drugi del 1840—1867. V Ljubljani 1905. Tiskal Dragotin Hribar. Prvi zvezek.

„Spomini“ — na ta naslov misliš večkrat, če čitaš knjigo. Tupatam te moti čudna sestava ogromnega gradiva, ki je zbrano in spojeno priprosto, brez vsake umetnosti; nevoljno prenehaš s čitanjem, toda kmalu hitiš naprej, želeč si zopet in zopet novih izprememb, katerih ne manjka, iznova se spominjaš, da čitaš „Spomine“. Tako se ti godi, dokler ne prečitaš zadnje strani, zadnje vrste in ne odložiš velezanimive knjige. Že ta notranji pojav v čitatelju izpričuje najbolj, da je dobro zadel pisatelj obliko obširne vsebine, katera označuje najbolj njegovo življenje. Če čitaš kak odstavek izmed mnogih odstavkov iz sredine, zdelo se ti bode na prvi mah, da prebiraš neko zmes, prazno besedičenje; toda če pazljivo zasleduješ dogodke od začetka do konca, se prepričaš, da je pisatelj premišljeno spojil v lepe skupine misel za mislijo. Kakor so se mu vzbujali spomini o raznih dogodkih njegovega življenja in raznih osebah, s katerimi je občeval, jih vpleta v svoj spis in loči zlasti dobo 1861—1867 po letih. To razvrstitev opravičuje povsem naslov knjige „Spomini“, dasi se ne da tajiti, da opisuje pisatelj obširneje to, kar mu je bližje; tako n. pr. govori mnogo o usnjarstvu; zakaj ravno o tem? — ker je bil oče usnjar (str. 29.). Naslov „Spomini“ ga tudi nekoliko brani in zagovarja pred grajo, češ, da omenja le kratko nekatere dogodke in važne osebe, kakor se nam to dozdeva o Bleiweisu i. dr. To napako pisatelj sam čuti, če pravi (str. 184.): „Jaz, žal, tega (— da bi si bil zapisoval dogodke —) nisem storil in to mi zelo obtežuje spisovanje spominov; marsikatera zanimiva epizoda mi je iz spomina izginila“.

Dr. J. Vošnjak nam je podal s to knjigo novo obliko pripovedovalne proze; želimo samo, da bi se naše slovstvo pomnožilo s spisi te vrste. Opozarjati moramo na bogato vsebino; toliko raznovrstnih črtic nam more podati le pisatelj, ki je posegal v svojem življenju povsod v javno delovanje, ki je zavzemal lepo mesto med prvoboritelji slovenskimi v dobi preporoda slovenskega naroda. Z veseljem smo čitali stran za stranjo, zakaj zanimali so zlasti nas, ki zbiramo gradivo za zgodovinski spis o probuji štajerskega ljudstva, razni dogodki iz pisateljevega življenja in nam rešili marsikatero zagonetko. Poleg tega opozarja pisatelj na mnoge zgodovinske reči in objavlja pisma, katera bodo pojasnjevali obširneje še drugi. Knjiga ima zgodovinsko vrednost; poučuje nas o razvoju slov. jezika, zlasti pa o probuji in zavedanju štajerskega ljudstva; marsikaj zvemo o gospodarstvu, še več zanimivega nam nudi politična stran.

Če naglašamo zgodovinsko vrednost, ne smemo prezreti subjektivnosti, ki zavzema, kakor je čisto naravno, celo v strogo znanstvenih zgodovinskih razpravah odlično mesto; človek je pač slab, to vemo vsi; ne more se vsekdar otresti popolnoma svojega lastnega bistva in prav lahko zabrede, da opazuje vse dogodke in svojo okolico preveč z lastnimi očmi in jih označuje bolj po svojem okusu in svoji razsodbi. Potemtakem je težavno soditi „Spomine“, ki naj imajo tudi zgodovinsko vrednost, zlasti ko se suče vse okrog pisatelja; dr. J. Vošnjakove dogodljaje spremljajo drugi važni dogodki, ki so nekako spojeni z njegovimi; dr. J. Vošnjak se nam

dozdeva, da stoji sredi velikega prostora, njega vidimo vsekdar, a mimo njega nastopa četa rodoljubov in oseb, ki pridejo in izginejo izpred oči, pisatelj sam je nepremičnica sredi trabantov. To dejstvo samo na sebi bi utegnilo še bolj podpreti naše domnevanje zaradi objektivne sodbe.

To stran uvažujoč, si upamo trditi, da ni tako lahko pisati „Spominov“ v pravem zmislu. Pisatelj tem lažje zagazi, če je vpleten vseskozi v dejanje. Pri tej priliki se spominjamo „Ormoških spominov“, katere je spisal ravno tako zaslužni nestor štajerskih rodoljubov, dr. Gršak. Če primerjamo ti deli, moramo priznati, da je med njima velika razlika; „Ormoški spomini“, ki nam podajajo lepe črtice in nas razveseljujejo, presenetijo pa nas tem bolj v začetku, ki daje vsej knjigi pečat tendencioznega dela; druga polovica so životopisi nekaterih rodoljubov, ne pa spomini.

Radi priznavamo dr. J. Vošnjaku, da se je otrešel kolikor le mogoče osebnega čustva in podal slike objektivno. Zgodovinar narodne probuje bo moral še izluščiti iz tega građiva jedro in postaviti dr. J. Vošnjaka, ki je v „Spominih“, kakor je naravno, v ospredju vseh rodoljubov, v njih vrsto in spojiti Vošnjakove dogodke z dogodki njegovih sodobnikov enakomerno.

Opozoriti še hočemo samo na nekatere vrline te knjige. Nam ugaja pisava, ker je neprisiljena. Kdo še ni občeval v zadnji dobi z dr. Vošnjakom?! Spoštujemo ga vsi, ki ga vidimo in občujemo z njim. Mož vpliva na mladi zarod z neko posebno močjo; saj je še pred kratkim vzbudil s svojo mimo govorico v veseli družbi „Narodnega doma“ v Mariboru, ko smo se posvetovali o monografiji zelene Pohorja, pri nekaterih gospodih, ki nimajo žal nobenega zmisla za ideale, občudovanje, češ da je res še rodoljubnih Slovencev med nami. Ravno tako kakor v občevanju nas zanima pisatelj v tem delu. Gledamo neprenehoma v obraz, v žareče se oči svojemu Nestorju, ki živahno pripoveduje o stvareh, ki nas zanimajo, nas oživljajo. Lepo se podaje starčku proroško izvajanje (str. 6.), da vedno izginjajo stari obrabljeni rodovi in da bodo nastopali novi. V tem zgodovinskem faktu išče starček tolažbe v bridkih časih slovenskega naroda. To so zlate besede njegove, ki morajo izpodbujati mladino; mož, ki je toliko delal za svoj narod, ne obupa, temveč stavi svoje upe na mladi krepki zarod. Radi tega mu ne morejo nikdar zameriti dijaki, da ravno on samega sebe stavi za zgled pravega šolanja (str. 49.); posnemati morajo njegovo nesebično delovanje tudi drugi rodoljubi in narodni voditelji. Zlasti v naši politični borbi naj nam svetijo njegove osrečevalne besede, s katerimi tako lepo opisuje složno delovanje do leta 1870. (str. 124.): „Rad se spominjam tiste lepe dobe šestdesetih let, ko nas je iz začetka sicer bilo še maloštevilno krdelce narodnih bojevnikov, a vsi smo bili složni in tesno združeni, delujoči brez ozira na lastno korist, vsi drug drugega podpirajoči, vsak pripravljen svoje mesto odstopiti drugemu bolj sposobnemu. Tu ni bilo nobene zavisti, nobenega skritega rovanja, vezala nas je vse iskrena medsebojna ljubezen i. t. d.“ Pretrese te, če še čutiš zares v sebi čiste ljubezni do svojega naroda, ko čitaš stavek: „Zato Boga ne morem dovolj zahvaliti, da me je ravno v tej mladostni dobi, ko je srce odprto vsem novim vtiskom, pridružil toliko navdušenim sobojevnikom za teptani naš narod“.

V „Spominih“ spoznamo šele dobro dr. Vošnjaka človeka in pisatelja. Kako lepo sodi o svojih sobojevnikih! Nobene zavisti, nobenega očitjanja! Tako sodi le velik značaj.

Pisatelj postaja tudi živahen zlasti ob spominih na mladostna leta. Dragi bralec, pogledj ga no starčka, ki ti kliče na uho: „Pokleknil sem (pred Pavlino)“.

a ona se je branla . . . Potegnem jo k sebi in poljubim jo prav pošteno na njene mehke rdeče ustnice. Vrelo je v meni in najrajši bi jo bil v objetu pridržal za vse žive dni . . . Onega, dejal bi, električnega toka . . . nisem nikdar več čutil." Toda kako sentimentalno govori o tej ljubezni (str. 173.), ko je prenehala, zares — sentimentalen roman. Iz „Spominov“ tudi zremo, da je dr. Vošnjak vdan spiritizmu, o katerem kaj prepričevalno govori, vnet je pa tudi za grščino na srednjih solah tako, da bi jo odpravil kar čez noč.

Še nekaj podrobnosti! Na str. 2. bi pisali vojašnice nam. vojaščnice, — nisem zamudil obiskati priljubljene verande nam. preljubljeno verando. Posebno je treba določiti višino nekaterih vrhov: na str. 4. ima pohorski Črni vrh 1535 *m*, Velika kapa 1542 *m*, na str. 52. pa Črni vrh 1548, na str. 107. Velika kapa 1542 z dostavkom „vsi drugi vrhovi so nižji“. Po najnovejših določbah geografskega zavoda dunajskega meri Črni vrh 1543 *m*, je torej najvišji vrh Pohorja, Velika kapa (ne kapa) pa 1542. Tudi ne poznamo Šaleščani hriba „Sv. Križ“, pač pa božjo pot k Sv. Križu na Ostrem vrhu ali tudi Oslovskem vrhu (primerjaj narodno pripovedko!), ki pa ni visok 1244 *m*, temveč 1044. Pot do Sv. Križa ne pelje mimo Vreljih vod, temveč mimo Belih vod; prvič slišim kot domačin to ime. Vrele vode nimajo pravega pomena, ker ni tukaj nikakih toplih vrelecev kakor na Lomu, pač pa tečejo studenci in potočki po belih skalah in pečinah, tako da zagledamo že od daleč lepo bele pase. Ravno tako ne moremo odabravati izraza „Topolščice“; zakaj hodili smo se kopat od nekaj v Topolšico (Topovšco) ali Topolšce = Topolšice.¹⁾ Te toplice je kupilo prvotno od kmeta Topolškega šoštanjsko nemško kreditno društvo in to jih je prodalo dunajskemu zdravniku, o katerem govori dr. Vošnjak. Na str. 42. pišimo Brut, Kasij namesto Brutus, Cassius. Naj mi tudi ne zameri dr. Vošnjak, da se spotikam ob izrazu „Mihaelom“ (str. 48. in drugod); zakaj ne pusti pisatelj brata Mihe slovenskemu ljudstvu, ki pozna zlasti na Spodnjem Štajerskem le Miho Vošnjaka; radovedni smo zares, če ga pisatelj res kliče le Mihaela; nam je znan povsod le Miha Vošnjak kakor tudi le dr. Jože Vošnjak. Le ostanimo pri teh imenih, ki tako lepo donita, ker sta se že udomačili. Brez potrebe se še piše Žolčpah (str. 52.) in Žolčpaške planine (str. 171.); res je, da še slišimo to ime sedaj, vendar že kaj radi gredo domačini sami v Solčavo ali v Solčavske planine. — Docela neopravičen izraz je pa Pevniški Graben (str. 61.); v spodnji Šaleški dolini, t. j. okoli Šoštanja pravijo ljudje, da gredo v Penk, ali da so bili v Penku, iz zgornje Šeleške doline pa vozarijo plohe v Piunik in nalagajo deske v Piunku (o zanimivi besedi drugje!) — Med starejše rodoljube štajerske bi pač moral prištevati pisatelj dr. Preloga (str. 81.), kar je že vsled tega opravičeno, da je deloval skupno s Trstenjakom, kaplanom v Ljutomeru l. 1846. Dr. J. Vošnjak pozna pač Preloga le iz poznejše dobe v Mariboru, ne pa v Ljutomeru. V svojih zapiskih smo našli, da je dež. posl. Herman neki dobro poplačal prof. Žitka, govori se celo o več tisočakah, ker je agitiral za njegovo izvolitev v deželni zbor. Temu ustnemu sporočilu nismo hoteli verjeti; dr. J. Vošnjak navaja na str. 162. tesno zvezo med Hermanom in prof. Žitkom, katerega je imenoval v oporoki za svojega dediča. Zadeva še ni docela jasna; a najbrže je nastala govorica šele po Hermanovi smrti vsled tega, ker mu je sporočil svoje premoženje. — Umestno se nam tudi zdi, da popolnimo Vošnjakovo poročilo o Cirilovi slavnosti l. 1863. in navedemo slavnostnega

¹⁾ Edino prava književna oblika je pač samo Topolščica. Tako pišemo pravilno tudi Konjščica, Planinščica, Begunjščica itd. Te besede so s sufiksom *ica* substantivirani pridevniki na *ski*. Op. uredn.

govornika prof. Majcigerja, ki je govoril pred toliko množico. Najbrže se mu niso tako hlače tresle ko dr. J. Vošnjaku, ki je takrat prvič nastopil javno; pisatelj se gotovo še spominja tega govora (hranimo ga v rokopisu), zato bi ga moral navesti tudi v „Spominih.“ — Čolnikov dom (224 str.) je bil v Drvanjih pri Sv. Benediktu, kakor je Čolnik sam vedno podpisoval svoje članke, katerih je pa več pošiljal v Novice kakor v Gospodarja; zadnji list je podpiral v tej dobi z gospodarskimi članki posebno njegov prijatelj kaplan Jančar.

To so naše opazke o tej zanimivi knjigi, katero smo čitali z veliko pazljivostjo in z velikim veseljem. Želimo le, da bi jo čitali zlasti vsi štajerski Slovenci, da si ž njo pridobijo še več poguma v hudem boju za narodne svetinje, spoznavši, da so se njih predniki morali še bolj truditi in probujati ljudstvo skoro z obupnostjo. Pisatelju pa želimo krepkega zdravja, da nam poda kmalu še drugi zvezek svojih „Spominov“.

Dr. Karel Verstovšek.

Minka Govékarjeva: Ruska moderna. Gorkij, Andrejev, Skitalec, Bunin, Čirikov. Novele in črtice. V Ljubljani. 1935. Pl. Kleinmayr & Bamberg.

Bili so v naših krajih še prav pred kratkim časi, ko je mislil človek, ki je pisal kolikortoliko gladko slovenščino, da je prevajalni posel zanj poniževalen. In zato so pri nas doslej prelagali oni, ki so se učili jezika, našega in tujega, in pa oni, ki se niso utegnili do dobrega naučiti niti tega niti onega. Tako je prišlo, da imamo sedaj samo dijaške in Podravskega prevode.

Minka Govékarjeva dela častno izjemo. Ona piše že več let gladko slovenščino in vendar se ne sramuje posvečevati svojega peresa takim knjigam, kakor je „Slovenska kuharica“ in pričujoča knjiga prevodov iz ruščine.

Gospa Govékarjeva je sprejala v svojo knjigo samo družino Gorkega. Temu krogu je sedajni čas v širokih masah na Ruskem kakor na zapadu res nenavadno naklonjen. Zasloveli so črez noč. Zato je čisto prav, da jih dobi tudi naše slovstvo. Iz njih naj bi se naši mladi pisatelji učili neposredne in nebrzdane sile izraza, kadar gre dati duška pekoči misli in trpkosti in bridkosti življenja. Naša literatura, ki je v svojem jeziku tako šolsko plaha, boječa in stidljivo okorna, naj bi pogledala sem, kako govori velika literatura na vsa usta, brez filistrskih ublaževanj, kadar gre za to, da pride do besede s kruto roko poteptano — življenje samo in golo. In socialni advokatje so ti ljudje v prvi vrsti. To so vam delavci nekega novega življenja in njih dela bolj socialni fakti nego umetniški proizvodi. Današnja Rusija in deloma tudi mi na zapadu pa skoro pozabljamo v teh težkih ruskih dneh, da kovačnica ni ateljé in delavnica ne tempelj . . .

Gorkij in tovariši so že dosedaj izvršili velika dela v ruskem gibanju; razširjeni so v tisočerihih izdajah po Rusiji, a v hramu ruske umetnosti je njih koticček dokaj majhen. Pravijo sicer: Inter arma silent Musae. In Rusijo stresajo neprestani boji. Seveda to ni umetnosti na korist. A vendar bi bilo slabo za veliko rusko umetniško dušo, ako bi ne imela tudi v sedanjem času drugih in večjih umetnikov, nego so Gorkij in drugovi. Hvala Bogu, da jih ima, krasne pesniške duše, čuteče povsem moderno . . . Škoda, da jih gospa Govékarjeva v svojem sicer vestno in skrbno sestavljenem uvodu z nobeno besedo ne omenja; tako je videti, kakor da bi bili Gorkij in tov. sedaj na Ruskem edini potomci Gogolja, Turgenjeva, Dostojevskega etc. Gospa Govékarjeva jih celo nekako v eni sapi imenuje, z velikimi ruskimi realisti. V resnici pa so potomci Ğljeba Uspenskega, Levitova, Slepčova in Pomjalovskega. S temi bi jih bilo treba primerjati, — Gorkij se je zadnjič sam skliceval na nje —, ne pa z Dostojevskim in Tolstim . . . Zato je „Ruska moderna“ povsem nepravilen

naslov za te prevode. Ako se namreč pod besedo „moderen“ razume „sodoben“, potem je treba pripomniti, da Gorkij in tov. sami nikakor ne morejo predstavljati sodobne ruske poezije, in je tudi najbrž nočejo, ker so raje praktični, socijalni delavci nego pesniki. Seveda ostanejo vkljub temu pesniki, ker svojih talentov zatajiti ne morejo. — Ako pa se samostalnik „moderna“ rabi tako, kakor ga je uvedel v kritiko Hermann Bahr in se ga je polastila nova literarna zgodovina, potem pomeni ravno nasprotno umetnost, kakor je umetnost Gorkega in tovarišev. Ta literarna družina sloni namreč skozinsko na materijalizmu, na mehničnem svetovnem nazoru in nima čisto nikakega zmisla za iskanje novodobne duše, za hrepenenje po finejših dušnih horizontih, z eno besedo: za ono novodobno poezijo, ki jo sedanja literarna kritika imenuje na kratko „moderno.“ — Sploh se mi zdi, kakor da bi naslov in prve strani uvoda ne bile delo naše prevajalke, ker spominjajo čisto na „estetične“ definicije naših takozvanih „novostrujarjev“ iz sredine devetdesetih let, kjer se je „stara“ in „nova“ literatura karakterizirala s takimi, estetično čisto indiferentnimi izrazi: aristokratnost in demokratnost, fantazija in analiza, l'art pour l'art in socijalnost. Danes, ko je naša literatura sama že premagala itak efemerni pojav naturalizma, se slišijo take razlage kakor čivkanje zaostale ptice selilke . . .

Poleg sestavljanja uvoda, ki je, kakor rečeno, za informacije o posameznih pisateljih čisto poraben, je obstajalo delo gospe Govekarjeve v izbiranju avtorjev za zbirko ter proizvodov iz njih del in pa v prelaganju samem. Prvo dvoje je seveda stvar čisto individualna. Jaz na primer bi bil izpustil malo nadarjenega Skitalca in bi bil na njegovo mesto sprejel k istemu krogu pripadajočega Kuprina, ki se v poslednjem času krasno razvija, in pa apartnega psihologa Juškeviča. Iz Gorkega krajših stvari se mi zde najbolj značilne in slovenskega prevoda vredne: „Konovalov“, „Jemeljan Piljaj“, „Starka Izergil“, „Šestindvajset in ena“, „Na plavih“ (ki jo ima tudi g. Gov.) ali „Varenka Olesova“. Iz Andrejeva, ki je v zadnjem času vzrastel visoko nad družino Gorkega, bi bilo treba priložiti „Življenje Vasilija Tibejskega“, njegov znameniti „Rdeči smeh“ in pa globoke „Prikazni“ (izišle v novembrski knjigi moskovske „Pravde“ 1904).

Kar se tiče prevajanja samega, moram priznati, da nisem pričakoval od gospe Govékarjeve, ki se je mogla ruščine učiti pač samo iz knjig, tako dobrega prevoda. Prelagati iz kratkorečne ruščine, ki se izraža brez ovinkov in uvodov, pogosto eliptično in poslovično, izpuščajoč vse pomožne in včasih tudi druge glagole, privzemajoč neredko krepke narodno dialektične oblike, in našo malenkostno akuravno, šolsko natančno in začetniško šibko slovenščino — ni lahko delo. V karakteristiko gospe Govékarjeve kot prelagateljice je treba povedati, da prelaga skrbno, z manjšo pozornostjo živeč v dejanju nego v besedah in stavkih, ne barvajoč teksta s svojo individualnostjo, ampak oklepajoč se slovarja, kamor pogleduje pogostvo. Seveda mora ruski razgovorni ton neredko izginiti v našem šolsko literarnem jeziku. Kakor vse začetnike, ki niso imeli prilike blamirati se pred pravimi Rusi s slovenskimi besedami, enakimi po obliki, ne po pomenu ruskim, tudi njo zapeljejo formalno enaki izrazi, da ne seže po slovarju. Ruske kratke, krepke stavke pogosto čisto po žensko razblinja in od časa do časa jo ruska slovnica pusti malce na cedilu.

V ilustracijo in podkrepilo te splošne karakteristike naj sledi tu nekaj primerov iz ene same krajše povestice, in sicer iz Gorkega „Na plavih“.

Pričenjam kar z drugo vrsto ruskega teksta: vse nižje (vedno nižje), Govékarjeva: vse nižje. — U rulevyh vesel (pri krmilnih veslih), Gov.: ob krmilu vesel! — Žal bylo ešče rabotnika nanjatj (škoda se mu je zdelo najeti še enega

delavca), Gov.: Še en. del. naj., mu je seveda žal. — Sergej mrmra v ruščini na kratko: Nu, nu zapljasal! Gov.: No, no, sedaj bo pa celo plesal. — Jeklena prožina (rus. pružinā) se imenuje slovensko vzmet. — Nepravilno si predstavlja Govékarjeva reko kot prepad (rus. omut). — Značilno ruski govor Sergeja: Ženilsja-to?! Sméhi! Kak eto bylo-to? Nu, pošli vy, značit, s ženoi spat? Nu, kak že (slov. No, kajpak; „že“ pomeni isto ko naš pak) prevaja gospa Govékarjeva: (Kako je že bilo to...) Ko si se ženil. Res, smešno je to! Kako je že bilo? Nu, šla sta, namreč z ženo, spat? No, kako že?! — Tak ty jej i otkolol (tako si se ji odrezal), Gov.: kar tako-le si jo odpravil. — A ona tebja — durakom, Gov.: A ona te je psovala, tepec ti je rekla. — Početa — hoš otbavljaj (spoštovanje na prebitek), Gov.: češčen. — Ot ploti drug druga pitajetesj vy. Anafema vam! (Od mesa svojih bližnjikov se hranite. Bodite pogubljeni!), Gov.: ki se pitate z mesom svojih bližnjikov. Vrag vas vzemi! (Poslednje slovenske kletvice bi ne izrekkel nikoli pobožni Mitrij.) — Jemu hotélosj... buditj etu tišinu... vspugivatj eto pritajivšesja sozercateljnoje molčanje tjaželoj massy vody, medlenno livšesjsja v more, i unylo zastyvšija v vozduhč nepodvižnyja grudy oblakov (hotelo se mu je... buditi to tišino... vzplašiti to potuhnjeno, napeto molčanje težke vodne množine, ki se je počasi lila proti morju, in (razbuditi) one otožno v zraku zastale gruče oblakov, Gov.: hotel je... vzbuditi to tišino... oplašiti to potuhnjeno molčanje težkih vodnih mas, ki so se počasi valile proti morju in so otožno ostavljale v zraku nepremične gruče oblakov. — Mitrij... oter vspotévsij lob i zamer (M. si je obrisal potno čelo in je osteklel), Gov.: M. si je obrisal potno čelo... ves otrpel. (Od dela otrpel!) — Tjmá uže rěděla (tema se je že redčila), Gov.: se je ru dečila. — I kivnuv golovoj na zad plotov (namignivši na zadnji konec plavov), Gov.: In obrnila je glavo navzad. — Ošibka moja byla. Sgryzet ona mně lět pjatokdesjatok, ošibka eta. Umrešj ot neja ranjše smerti... (To je bila moja pogreha. Par let mi bo snedla, ta pregreha. Umrje človek vsled nje še pred smrtjo), Gov.: To je bil moj pogrešek. Pet ali tudi deset let me bo grizel ta pregrešek. Kaj takega lahko človeka umori pred določeno smrtjo! — Dobrodětelj prevaja gospa Gov. z dobrotljivostjo, pravi pa se slov. čednost, krepost, nem. Tugend. — Na str. 139. je vse govorjenje Petrova nerazumljivo, ker ni prav preložen kratki stavek: umer by on. — Na predzadnji strani je gornyj bereg = vzvišeni, visoki breg, Gov.: gornji. — Samo še en primer slovnične negotovosti naše prelagateljice: V vozduhč poplyl sočnyj zapah zemlji, toljko što rozdennoj travy (gen.) i smolistyj aromat hvoji (v zraku je zadišalo po sočni zemlji, po mladi travi in po dišečih smolnatih smrekah), Gov.: V zraku sta zavela sočen duh zemlje, ki je jedva porodila travo, in smolnati smrekov vonj.

Glede na to, da sem nabral te netočnosti in zmisel moteče nerodnosti v eni sami, 22 strani dolgi povestici, se mora reči, da je gospa Gov. v prelaganju sicer še precej nesigurna začetnica. Toda ona piše gladko slovenščino in dela marljivo in skrbno, vsled česar bi bilo vsekakor želeli, da ostane še dalje pri prevajanju. Z ozirom na to, kako se je doslej pri nas prelagalo, je ona v prevodni literaturi naših privatnih založnikov že sedaj ena izmed najboljših moči. Ako bi imeli naši založniki same take sile, bi ne bila naša prevodna literatura poprečno nič slabša, nego je drugod.

Na naši „Matici“ pa je, da nam da dovršene, to je umetniške prevode, ki ne bodu ustrezali samo potrebam knjižnega trga, ampak se bodo uvrščali tudi v našo umetniško literaturo kot del njen.

Dr. Ivan Prijatelj.

„**Talija**“. Te v založništvu „Goriške Tiskarne“ A. Gabrščka izhajajoče zbirke gledaliških iger sta izšla 21. in 22. snopič. Prvi obsega veseloigro v enem dejanju „Coeur-Dame“ (Srčna dama), nemški spisal Maks Bernstein, poslavenil F. K., drugi izvirno enodejanko „Brat Sokol“, spisal Fridolin Žolna.

Splošni pregled

Fran Selak †. Dne 9. junija je umrl v Zagrebu književnik in časnikar Fran Selak. Rojen l. 1847. na Rečici v gornji Savinski dolini si je izbral Hrvatsko za svojo drugo domovino in je živel zadnjih 25 let skoro nepretrgoma v Zagrebu. Rajni Selak je bil bistra, kritična glava in estetiško fino izobražen mož. Pisal je mnogobrojne eseje o slovenski književnosti, in sicer večinoma v nemškem jeziku, zlasti za praško „Politiko“, za „Agramer Tagblatt“, „Bosnische Post“, „Serajever Nachrichten“ itd. ter si pridobil na ta način za naše slovstvo mnogo zaslug. Lahka mu bratska zemlja!

Vilharjev spomenik. Dne 12. avgusta t. l. odkrijejo v Postojni Vilharjev spomenik. Zahvaliti za to imamo v prvi vrsti vrle notranjske rodoljube, ki so započeli vso akcijo ter jo tudi uspešno izvršili. Miroslava Vilharja zasluge za probujo našega naroda so velike in tudi v slovstveni zgodovini njegovo ime ne bo nikdar pozabljeno. Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev namerava povodom odkritja spomenika prirediti posebno izdajo njegovih poezij, kar je gotovo umestno.

Tehniški slovar. Odsek za izdavanje „Tehniškega slovarja“ je imel nedavno pod predstvom načelnika, ravnatelja Ivana Šubica, svojo šesto sejo. Tajnik je poročal o sklepih zadnje seje in povedal, kako so bili rešeni. Sklenilo se je nabaviti Deinhardtov ilustr. tehn. slovar, ki izhaja v šestih jezikih pri Oldenburgu v Monakovem. Akad. slov. tehn. društva v Pragi, na Dunaju in v Gradcu je naprositi, da bi prevzela ekscerpiranje cenikov, deželnih in pa državnih zakonov tehniške vsebine. Prošnji, da bi poslale svoje cenike odseku na razpolago, da jih da ekscerpirati, sta se odzvali tvrdki: Majdičeva v Celju in Schneider & Verovškova v Ljubljani, kar je odsek hvaležno vzel na znanje s ponovno prošnjo do drugih tvrdk tehniške smeri, naj bi storile isto.

Druga jugoslovanska umetniška razstava v Sofiji se otvori po sedanjih dispozicijah dne 28. avgusta t. l. Koliko slovenskih umetnikov se udeleži razstave, sedaj še ni definitivno določeno, a iskreno želimo, da bi bila razstava v Sofiji kakor v Belgradu impozantna manifestacija jugoslovanske edinosti in umetnosti. — Par dni pred otvoritvijo razstave bo v Sofiji kongres jugoslovanskih književnikov in časnikarjev.

Strossmayerjev koledar. Odbor za Strossmayerjev spomenik v Zagrebu je sklenil izdati za leto 1907. v korist spomenika ilustrovan koledar, ki bode po svoji vsebini nekaj posebnega, zares umetniškega. Želeti bi bilo, da bi dobilo podjetje tudi med Slovenci obilo podpore. Na koledar, kateremu cena se je nastavila na 2 K, se naroča pri tajnici redakcijskega odbora, gospodični Klotildi Cvetišić, Zagreb, Jelisavina ulica, broj 2.

Henrik Hart, znani kritik nemški, je dne 11. junija umrl v 51. letu svoje dobe.

Tiskovne hibe. V sonetu, ki smo ga priobčili v zadnji številki na uvodnem mestu, ima se glasiti 10. vrsta prav tako le: „in prosil te, o več, Jeruzalema“ . . .